

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

V nus Khoury-Ghata

Mandelştam'ın Son Günleri

ROMAN

Çeviren: Ay enaz Cengiz

YKY

YAPI KREDİ YAYINLARI

MANDELŞTAM'IN SON GUNLERI

V nus Khoury-Ghata (1937, Bi erri, Lübnan) Lübnan asıllı Fransız  air ve yazar. İlk romanı *Les inadapt s* 1971 yılında yayımlandı. 1972 yılında Lübnan   Savaşı sonrası Paris'e yerleşti.  iir  alışmalarından  t r  2009 yılında Fransız Akademisi  iir     'ne, 2011 yılında ise Goncourt  iir     'ne layık g r ld . 40'a yakın  iir ve anlatı kitabı kaleme aldı.

Başlıca yapıtları: *Les inadaptés* (Le Rocher, 1971), *Au sud du silence* (Saint Germaindes Pr s, 1975), *Zarif  la folle* (François Jannaud, 2001), *Le Fleuve, Du seul fait d'exister* (Paul Chanel Malenfant ile birlikte, Trait d'Union, 2000), *Ils* (Amis du musée d'art moderne, 1993), *Le Moine, l'ottoman et la femme du grand argentier* (Actes Sud, 2003), *Quelle est la nuit parmi les nuits* (Mercure de France, 2004), *Six poèmes nomades* (Diane de Bournazel ile birlikte; Al Manar, 2005), *La Maison aux orties* (Actes Sud, 2006), *Sept pierres pour la femme adultère* (Mercure de France, 2007).

Ay enaz Cengiz Notre Dame de Sion Fransız Kız Lisesi'ni ve Boğaziçi  niversitesi  eviribilim Bölümü'n  bitirdi. Aynı bölümde yüksek lisansını tamamladı. 2016 yılında İspanya'da (Tarragona) Rovira i Virgili  niversitesi'nde  eviribilim ve kültürlerarası incelemeler alanında doktora tezini savundu. Boğaziçi  niversitesi  eviribilim Bölümü'nde  ğretim görevlisi olarak çalışıyor ve İngilizce ve Fransızcadan  eviriler yapıyor. Türkiye'de Sartre varolu  uluğunun alımlanması konusundaki çalışması yurtdışında İngilizce yayımlandı (*Migration of Theories. The Journey of Sartrean Existentialism into Turkey Through Translation*, VDM Verlag Dr. M ller, 2010).

VÉNUS KHOURY-GHATA

Mandelştam'ın
Son Günleri

Roman

Çeviren
Ayşenaz Cengiz

YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları 5663
Edebiyat - 1629

Mandelştam'ın Son Günleri / Vénus Khoury-Ghata
Özgün adı: Les derniers jours de Mandelstam
Çeviren: Ayşenaz Cengiz

Kitap editörü: Korkut Emrah Erdur
Düzeltili: Filiz Özkan

Kapak tasarımı: Nahide Dikel
Sayfa tasarımı: Mehmet Ulusel
Grafik uygulama: Merve Çakıroğlu

Baskı: A4 Ofset Matbaacılık San. ve Tic. A.Ş.
Otosanayi Sitesi Yeşilce Mah. Donanma Sok.
No: 16 Seyrantepe - Kağıthane / İstanbul
Telefon: (0 212) 281 64 48
Sertifika No: 44739

Çeviriye temel alınan baskı: Mercure de France, Paris, 2016
1. baskı: İstanbul, Eylül 2020
ISBN 978-975-08-4831-5

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. , 2019
Sertifika No: 44719
© Mercure de France, 2016

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 Faks: (0 212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
[facebook.com/yapikrediyayinlari](https://www.facebook.com/yapikrediyayinlari)
twitter.com/YKYHaber
[instagram.com/yapikrediyayinlari](https://www.instagram.com/yapikrediyayinlari)

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

Mandelştam'ın Son Günleri

Mandelştam aylardır şilte olarak kullandığı ahşap plakaya uzanmış, hâlâ hayatta olup olmadığını soruyor kendine.

İlk ay bittikten sonra artık günleri saymadı.

Ondan daha az hasta olan komşuları, hâlâ yaşayıp yaşamadığını söyleyebilirdi ona.

Gerçi tifüs kampı kırıp geçiriyor.

Dört sürgünden üçü hastalığın pençesinde.

Yoğun ter, idrar, ishal kokuları.

İşçiler-köylüler veya suçlarından dolayı mahkûm edilenler, sürgündekilerden hiçbiri Mandelştam'ın kim olduğunu bilmiyor.

Grubun tek entelektüel üyesi o.

Komşusu, ekmek dağıtılırken her sabah onun kolunu kaldırıyor ama payını kendine saklıyor.

Şair Osip Mandelştam aç değil.

Susamış değil.

Şair Mandelştam, hasta kalbinin düzensiz atışlarını dinlemek istiyor.

Kırk yedi yaşında ama iki katı yaşlı görünüyor.

Ölse, yatak komşusu ekmek payından yararlanmak için onun elini kaldırmaya devam ederdi.

Konuşmaktan âciz durumda olan Mandelştam buna da karşı çıkamıyor.

Bir şeyler mırıldanıyor ama sesi çıkmıyor.

Ondan evvel ölme korkusuyla aynı şiiri okuyor.

Uykusunda ve rüya görebildiği zaman bile şiiri tekrar ediyor.

Mandelştam bir labirentin içinde.

Rutubetten yapış yapış olmuş duvarlara çarpmamak için el yordamıyla yürüyor.

Peşinde bir adam onu izliyor.

Adımları ağır, sağır edici.

“Gördün mü, yakaladım seni.”

Mandelştam arkasına bakınca Stalin’i bıyığından tanıyor.

“Cesedimi alırsın sadece, senin için yazdığım şiir beni yaşatacak.

Çalışmam, yayın yapmam yasak, bir şehirden diğerine takip ediliyorum, aramalar, tutuklamalar, işkenceler, sürgün, soğuk, açlık. Otuz yıl boyunca bunların hepsine katlandım ama şiirim senden daha kuvvetli. Sana okuyayım ister misin:

*Kremlin’in dağcısından başka kimsenin sesi duyulmuyor
O katilin ve insan yiyenin...*

— Kes. Devamını biliyorum.”

Stalin alay eder gibi gülüyor.

Kahkahası duvarları titretiyor, Mandelştam’ı titretiyor.

“İtiraf et, korkuyorsun benden. Kanıtı: Bir labirentte saklanıyorsun.

— Şiirim seni korkuttuğunu itiraf et, yoksa beni bu labirentte saklamazdın. Ama bil ki, sözlerimi geri almayacağım. Ölsem de başka şiirler yazacağım.

— kimsenin okumayacağı şiirler. Yayımlayamayacağını unuttuysun. Kimse seni tanımıyor. Sağ elinin yaptığını sol elinle yok ettin. Bütün dostların sana yüz çevirdi.

Onları bıktırdın. Zorla masalarına oturdun.

Kafadan çatlak karınla birlikte, davet edilmediğiniz halde evlerinde kaldınız. Siz iki dilenci. Onurunuz kalmamış. Arkadaşlarınızı sömürdünüz. Onları bezdirdiniz.

— Benim gerçek arkadaşlarım, bir tabak çorba için kuyruğa giren açlar, yoksullar. Yuvasından edilenler, sürülenler, kurşuna dizilenler. Öğütme makinene yem olan erkekler, kadınlar, çocuklar.”

Mandelştam son cümlesini haykırıyor. Çılgılığı Stalin’in gözünü parçalıyor. Stalin, elini gözüne götürüyor.

Göz çukurundan fışkıran kan yerlere akıyor ve labirenti dolduruyor.

“Neden labirent?” diye soruyor kendine.

Mandelştam halüsinasyon gördüğünü biliyor.

Gerçek yerlere ve olaylara tutunmaya çalışıyor kâbusundan sıyrılmak için.

Yok olmamak için.

Ölümlle gözleri açık olarak yüzleşmeye karar verdi.

İlk tutuklanmasından önceki zamanları hatırlamak düşüşünün sebeplerini anlamasına yardımcı olacaktı.

Bir gecede istenmeyen çift olan Mandelştam çifti kimden medet umacağını bilmez haldeydi.

Çalışma izni olmayan, açlığın bezdirdiği çift kalan az sayıdaki arkadaşlarından sadaka dileniyordu.

Yazarlar Birliği'nden kopardıkları birkaç rublelik sadaka onlara yetmiyordu.

Dostları Ahmatova'dan yardım ummak da artık işe yaramazdı, o da gözden düşmüştü.

Yayın yapması yasaklanan Ahmatova, yargılanmadan yirmi yedi yaşında kurşuna dizilen şair olan babası Gumilev'in intikamını almak istediği için hapsedilen oğlunun hayatını korumak adına yazmaktan alıkoyuyordu kendini.

Mandelştam ve Ahmatova, iki yasaklı şair.

Sadece rejime boyun eğen şairler hoş görülürdü.

Gençlik arkadaşı, suç ortağı ve şiirlerinden birinde Kassandra olarak nitelendirilen Ahmatova, başkalarının alçak sesle düşündüğünü söylemeye cesaret edenleri oradan oraya savuracak olan karanlık yılları ilk öngören kişi.

Sızlanan ve dilsiz Kassandra

İnliyorsun ve yanıyorsun... Gerçekten neden,

Aleksandr'ın güneşi parlıyor

Yüz yıldır hepimiz için parlıyor?

Kendi vatanlarında sürgün edilen Mandelştam ve Ahmatova, tehlikede olduklarını bile bile orayı terk etmemekte direniyorlardı.

Unuttum söylemek istediğim sözü.
Kör bir kırlangıç dönüyor gölgeler sarayına
kırpık kanatlarıyla saydam varlıklar arasına.
Unutmuşçasına gecenin şarkısını söylüyorlar.¹

1 Çeviri: Cevat Çapan.

17 Nisan 1934

Leningrad'dan gelen Ahmatova, Moskova'nın ücra bir semtindeki Formanov Sokağı'na, Mandelştamlar'ın evine gidiyor.

Ortak kullanılan bir dairedeki odaları on beş metrekareden fazla değil.

Bir şilte, kitaplar, iki tencere, bir kova, birbirinin eşi olmayan iki tabak ve güve yemiş bir battaniye, eşyalarının hepsi bu.

Şilte rulo yapıp odanın bir köşesine konduğunda, oda daha az küçük görünüyor.

Yiyecek hiçbir şeyi olmayan Nadejda, bir koşu komşuya gidip misafirleri için bir yumurtayla geri dönüyor.

Kapı yumruklandığı sırada yumurtanın kabuklarını soymakta.

Bir asker ile sivil giysili bir adam odaya baskın yapıyor.

Şiltenin, ceplerin, ayakkabıların içini arıyorlar, battaniyeyi sallıyor, yazıları yere saçıyor, her satırı okuyorlar.

Belli bir şey arıyorlar.

Mandelştam ile Nadejda donup kalıyor.

Onları bir arkadaşları ihbar etti, zira sadece arkadaşları Mandelştam'ın Stalin hakkındaki şiirini biliyor.

*Kremlin'in dağcısından başka kimsenin sesi duyulmuyor
O katilin ve insan yiyenin...*

Yere çömelmiş iki adam, seçimlerini yapmadan önce ellerindeki her şeyi deşifre etmeye çalışıyor.

Mektupları ve el yazmalarını bir çantaya koyup, şairi ite kaka dışarı çıkarıyorlar.

Geri kalan hiçbir şeye dokunmaması için karısına emir veriliyor. Yarın yine gelecekler.

Nadejda kocasına bir çanta hazırlamaya vakit buluyor ancak. Yedek bir adet çamaşır. Gerisi üstünde zaten.

Mandelştam'ın tek bir pantolonu ve gömleği var, bir de bir zamanlar Nadejda'nın annesinin olan eski bir bavulda duran deri mantosu.

Aynı sert deriden yapılmış iki çift çizme, Mandelştam çiftine baston yutmuş gibi, palyaçomsu bir yürüyüş veriyor.

Şairin hayatının son üç yılının ayrılmaz parçası olan çizmeler.

Lubyanka'da hapsedildiğinde, uyurken bile onları çıkarmayı reddetmişti, Voronej'deki ilk sürgününde ve ardından Samatika'daki ikinci sürgününde hep ayağındaydı.

Bu çizmeler, 27 Aralık'ta Sibirya'ya giderken öldüğü aktarma kampında da ayağındaydı.

Vladivostok'un bir banliyösü olan Samatika'da, Sibirya'ya giden trenler gece gündüz sürgünleri boşaltıyor. Yaşadıkları yüzünden çılgına dönmüş şair, güve yemiş battaniyesindeki bir delikten, muhtemelen onu zehirleyeceğini düşündüğü kişileri izliyor.

Tetikte duruyor. Birisi ona iğneyle kuduz mikrobu bulaştıracak.

Erken yaşta çökmüş adam, ölüme bu kadar yakinken, kırk yıl öncesine, Petersburg'daki çocukluğuna geri dönüyor.

Deri tüccarı olan babası ofisinde deri numunelerini elleriyle kontrol ederken, derisinin altına dokunulduğu hissine kapılırdı Mandelştam. Annesi onun için gözyaşı dökerdi. O sırada başarılı olmak için her şeye sahip olduğu halde annesi onun için ağlardı. Petersburg'un prestijli okulu Tenişev'e kaydolduktan sonra, oradan seçkin sınıfın bir üyesi olmak yerine devrimci olarak çıkmıştı.

St. Petersburg'da yaşamak, bir mahzenin dibinde uyumak gibidir, diyecekti daha sonra.

Kırk yıl öncesine kadar giden olayları canlandırmak, bir türlü ölemeyen adamın başını döndürüyor.

Hareket etmeden, bir şey yemeden geçen üç hafta.

Kafasının içinde çılgın bir atlıkarınca dönüp duruyor.

Yorgun düşmüş kalbinin giderek daha belirsizleşen atışlarını sakinleştirmek için bunları artık düşünmemek ve özellikle uyumak daha iyi olacaktı.

Gözlerini kapamak, gözkapaklarını sımsıkı kapalı tutmak, tutuklanmasındaki küçük düşürücü sahneyi başından defetmiyordu.

Odasına baskın yapan iki adam onu bir suçluymuş gibi tutukladıklarında, aklı yumurtaya takılıyor, o gittikten sonra Ahmatova'nın yumurtayı yiyip yiyemediğini merak ediyor.

Yıllar öncesine ait dağınık olay parçalarını bir araya getirmek onu çok yoruyor.

Yorgunluk onu ele geçirdikçe hummalı zihni uydurmaya devam ediyor.

Tutuklanması sırasında şair David Brodski'yi evlerinde görüyor, oysa Brodski orada değildi.

Brodski, Ahmatova'nın yumurtasına göz koymuş, iki adam Mandelştam'ı ite kaka evden çıkartırken yumurtayı tuzun içine bandırıp yiyor.

İki demirden kolonu sürüklerken ayakkabılarının sokakta, asfaltın üstünde sürtündüğünü duyuyor hâlâ.

Onu nereye götürüyorlar, yıllardır cehennemini paylaşan Nadejda'yı da tutuklayacaklar mı?

Savaş yılları boyunca Sovyet Rusya'da eritilip toplara dönüşen çanlar artık yoktu, peki bu çan sesleri neydi? Tarım bölgelerindeki kiliseler toplantı merkezlerine, spor salonlarına veya hangarlara dönüştürülmüştü.

Kafasının içinde çalan o çan sesleriyle nasıl uyuyacaktı?

Zira söz konusu olan uyumaktı, ölmek değil; zira sadece uyku, çürümüş kalbinin harap olmuş ağını yeniden örebilirdi.

Şiirlerim yayımlanmadığı sürece ölmeyeceğim.

Hapishane arkadaşlarının üzgün bakışları tam tersini söylüyor.

Morarmış dudaklar, buruş buruş bir cilt, kesik kesik bir nefes, zor nefes almakta Mandelştam.

Hatıraları görebildiğim sürece ölmeyeceğim.

Gözkapaklarının altında bir apartman dairesi beliriyor.

St. Petersburg'un banliyösünde burjuva bir daire.

Akşamları büyük odada geçiriyorlar.

Çalışma masasında oturan babası bir deri numunesi inceliyor.

Annesi piyano çalıyor. Bazen annesi çocuğa şiirler okuyor.

Adamın yüzünün kaba hatları.

Kadının yüzünün ince hatları.

Adam Almanca ve Yidiş karışımı bir dil konuşur.

Kadın kendini incelikli bir dille ifade eder.

Anne birçok dil bilir.

Kuğuyla evlenmiş bir kurbağa, diye düşünecek Mandelştam yaşı kemale erdiğinde.

Kadın piyano öğretmenliği yapar. Adam deri ticareti yapar. Kürk-çüdür.

Ağlamadığı halde, piyano çalan kadının yüzünde gözyaşları yuvarlanıyor.

Bir de sarı çiçekli sabahlığı içinde büyükanne var, Rusçada yalnızca bir cümle biliyor: "Yemek yedin mi?"

Mandelştam ailesi Letonya kökenli.

Büyükbabası kucağına alır almaz gözyaşlarına boğulan çocuğu büyükbabasının gür kaşları korkutur.

Aile Yahudi, ancak ne sinagoga giderler ne de burjuva kesimle, aristokratlarla görüşürler.

Haham olan büyük dede, Kutsal Kitap'ı Rusçaya çevirmiş.

Çocuk, çalışma masasına yığılmış dosyalar nedeniyle babasının bir yazar olduğunu sanmakta. Babasından korkuyor, annesini seviyor.

Her şeyi kötü göstermeye meyilli olan çocuk, etrafındaki duvarları, sanki onu ezecekmiş gibi görüyor. Raftaki kitaplar, bir harabeden düşen taşlardan ibaret sadece, şöminede yanan odunlar da iki ejderha arasındaki savaştan.

Ölüme çok yakınken bile, annesini aptal bir Yahudi olarak nitelendirdiği için şair Mikoski'yi affetmedi.

Yahudi mahallesi onu bir mıknaş gibi çekiyordu.

Çaykovski'nin o yüce senfonisi, dikenli tellerin arkasındaki getto boyunca yankılanıyordu.

Hem çeken hem iten bir unsur. Bir cemaate veya dine körü körüne bağlanmanın reddi. Çocuk, Yahudi okuluna kaydolduktan sonra, daha ilk dersin sonunda kaçıyor.

Annesi onu şık giydirdirdi, içi kürklü yünlü kumaştan bir mantosu vardı; oysa şimdi sıfırın altında kırk derecede üstüne giyecek hiç bir şeyi yok, mantosunu bir buçuk kilo şeker karşılığında vermiş, üstelik şekeri de çaldırmıştı.

Onu tutuklayan iki adam çok çabuk eve geri döneceğini belirtmeseydi, Nadejda ona kürklü mantosunu verecekti. "Sadece birkaç soru."

Sisin içinde Mandelştam önemsiz ayrıntılara takılıyor.

Şeker karşılığında verdiği mantosunu ve arkadaşı Ahmatova'nın yemesi gerekirken Brodski'nin yediği yumurtayı takıntı haline getiriyor.

Mandelştam onlara ne olduğunu anlamak istedikçe deliriyor.

Delilik salgını o dönemde tüm şüpheliler, tüm istenmeyen insanlar, aydınlar arasında yaygındı.

Karşılaştıklarında Mandelştam ve Ahmatova, komplocular gibi fısıldayarak konuşturlardı, birbirlerine şiirlerini fısıldarlardı. Zira sadece Parti ölçütlerini karşılayan şiirler kabul edilirdi.

Yazmak terör eylemi olarak sayıldığı için, iki şairin yazmayı bıraktığı ve özellikle yazılarını evde tutmadığı olurdu.

Güvendikleri arkadaşları arasında dağıtılan Mandelştam'ın şiirleri, böylece aramalardan korunmuş olurdu.

Bir şiirin başlangıcını hatırlayamayan Mandelştam, şiirinin bir kopyasını yazmış olan Nadejda'yı gecenin bir yarısında uyandırılmaktan çekinmezdi.

Uyku sersemi Nadejda da hatırlayamazdı.

Alfabedeki tüm harflerin üzerinden geçmek de fayda etmediğinde, onu şiirlerini saklayan arkadaşlarına gönderirdi. Sadece şiirleri için yaşayan biri için günün her saati uygun bir saatti.

Mandelştam'ın şiirlerini saklayanların çoğunun trajik bir sonu oldu, sürgün edildiler, işkence gördüler, evlerinden çıkarıldılar.

Mandelştam'ın düşmanı ülkedeki en güçlü adamdı.

Nasıl dehşet verici bir şey yaşamak zorunda olmak

Bir ağaç yaprağı gibi havalanmak

Ya da isimsiz bir taş gibi suya batmak

diye yazar, etrafını saran ve onu yok edecek kıskacın gitgide daraldığını hisseden biri.

Hapishaneden çıktıktan sonra Moskova'da kalması yasaklanınca, polis ona şehri terk etmesi için yirmi dört saat süre tanır. Mandelştam, başkentten uzakta yaşayacağı bir yere karar vermelidir.

O şehre sürgün edilen bir doktor nedeniyle Voronej'i seçer.

İstasyonda çifti atlı bir araba bekler.

Cennet gibi bir doğa ama birden çok ailenin balık istifi edildiği cehennem gibi bir ortak daire.

Daire çok gürültülü. Yazmak için kendi köşenize çekileceğiniz sakın bir yer yok.

Sokağa çıkma yasağını da dikkate alıp sokağa çıkmaktan başka yapılacak bir şey yok.

Rüzgârın belini büktüğü bir karaltı misali, Mandelştam bütün gece buzlanmış sokaklarda yürür.

Karanlıkta haykırılan şiirin sesi, karları çiğneyen ayakkabılarının çıkardığıyla aynı. İçine çekme sesi, soğuk hava ve sözcükler enerjisini çekiyordu.

Yürüyüşlerinden yorgun argın döndüğünde, güve yemiş battaniyelerinin altında Nadejda'nın yanına sokulur, kafasında yazdığı şiiri ona okur, Nadejda da sözcükleri bir şölenden kalan ekmek kırıntıları gibi toplar, onları kâğıda geçirir ve güvendikleri arkadaşları arasında dağıtacağı günü bekler.

Battaniyelerinin altında, Mandelştam ve Nadejda ısınmak için, BİR olmak için birbirilerinde eridiler.

"Minik Stalin diyecekler sana" diye dalga geçerdi onunla Mandelştam.

Ondan on yaş küçük olan genç kadın, ilk karşılaşmalarının ardından aşık olup Kiev'de evlendiği adamın bir dediğini iki etmezdi.

Yemek, giyinmek, ısınmak, sadece Nadejda'nın kaygıları. Kadın olduğunu unuttur, aynaya bakmadan saçlarını tarar, aynı elbiseyi yıllarca giyerdi.

Eskimiş elbise, hayırsever bir arkadaş belki yerine bir şey verir diye beklerken etek oluvermişti.

Eski bir sürgün olarak çalışmaktan men edilen Mandelştam geçimini sağlayamıyordu. Nadejda, ucuz romanlar çevirerek oda kirasının iki yüz rublesini çıkarıyordu.

“Meslek dilencilik” diye haykırırdı Mandelştam böbürlenerek, onu yiyip bitiren utanca rağmen ve genç karısını onlardan hâlâ uzaklaşmamış az sayıdaki arkadaşlarından sadaka istemeye gönderirdi.

Çift bazen kavga ederdi, asla para yüzünden değil, hep kayıp bir şiir yüzünden.

Bulmak için yastığı sökmek gerekir miydi?

Kopyaları saklayan arkadaşlara sormak gerekir miydi?

İnlerinde iki hayvan. Mandelştam ve Nadejda yiyecek bir şey bulduklarında yemek yerlerdi; oysa Pasternak çiftinin gerçek yemekleri, gerçek sofraları, halıları, perdeleri ve çocukları vardı, oysa rejimin tanıdığı şairler takım elbise giyer, şoförlü arabada gezer, gerçek dairelerde otururlardı.

Voronej’in korkunç kışları. Isınmak için yeterince kömür, yemek için de para yok. Tüm öğünlerde nohut yerlerdi, bölgelerinde telefon kulübesi de yoktu ki onlara yardım edebilecek hayırsever birilerini arayabilsinler.

Açlık bir saplantı haline gelmişti.

*Nemli sonbahar havasını soluyorum her gün.
Akşam yemeği yemek isterdim ama
cüzdanımda sadece altın yıldızlar var..*

Kalbinin onu terk etmesinden her an tereddüt eden Mandelştam durup dinlenmeden çalışıyordu. Bir ağacı kesen oduncuyla aynı azimle.

Nadejda dinlenmesi, uyuması için yalvarıyordu ona ama o reddediyordu.

Çok az zamanı vardı. Acele etmek zorundaydı.

Kaynak suyu ya da balçık fışkırıyordu şiir.

Damarlarında atan son damla kana kadar yazmak.

Yürürken yazıyordu, kendi içine sığınmak için içine çekilmiş-
çesine yürüyordu.

Yazı ve yürüyüş bir arada.

“Ne çok pençe eskitti” diye yazar Nadejda anılarında.

Kapıdan pencereye beş metre, pencereden kapıya da bir o kadar
metre, ayakları cehenneme yerleştirilmiş dev bir makaraya bağlan-
mış gibi yüz kez, bin kez.

Nadejda şiirleri kopyalıyordu. Nadejda şiirleri köşe bucak saklı-
yordu.

Dağıtıyordu.

Kendi gibi sürgün olan komşularına göre, Mandelştam NKVD'ye
bilgi veriyordu. O bir muhbirdi.

Daha yayımlanmamış bir şiirin insanı sürgün ettiğine nasıl ina-
nılır ki.

*Kremlin'in dağcısından başka kimsenin sesi duyulmuyor
O katilin ve insan yiyenin...*

Bu iki dize ağızdan ağza dolaşıyordu. Onaylansın ya da onaylan-
masın, yazarı bunu hayatıyla ödeyecek.

Akıl sağlığı bu dönemde bozulmaya başlıyor.

Kâbusların ve halüsinasyonların hepsi Stalin'le ilgiliydi.

Stalin gözlüğünü Mandelştam'ın güve yemiş battaniyesinin al-
tında arıyor. Gözlüğünü bulup takıyor ve kendisini Mandelştam'ın
gerçekliği içinde görmesini istiyor, ancak Mandelştam sadece boş-
luğu görüyor.

Stalin aslında yok. Stalin onun tuhaf zihninin bir icadı, diye
karar veriyor.

Ondan kurtulmak için kendine uykuyu yasaklaması mı gere-
kiyordu?

“Tahmin et senden önce kim buradaydı?” diye soruyor berber bir
rüyasında.

Cevap vermediğini görünce de aynayı tutuyor ona.

Gördüğü kendi yüzü değil, Stalin'in yüzü.

Bedeni olmayan yüz, havada süzülüyor, son süratle kaçan Mandelştam'ın peşinden koşuyor.

Mandelştam koştukça yüz silikleşiyor, sadece bıyıkları, et çengeline, iki hamamböceğine benzeyen bıyıklar kalıyor,

*Hamamböceği bıyığı sırtıyor
Her ölüm kararı bir şenlik
Ve iştahı hep kabarık*

diye yazar Mandelştam 1934'te.

Kocasının şaire olan yakınlığını hiçbir zaman hoşgörüyü karşılamamış olan Bayan Pasternak, "Sürgün, kurşuna dizilmeyi hak eden Mandelştam için bir şans" diye ileri sürecek.

"Zina kek yaptı, sana bir parça getireceğim" diyor Pasternak, Leningrad'dan geçerken kendisini ziyaret eden Mandelştam'a.

Mutfaktan eli boş dönüyor. Zina, Mandelştam'a bir dilim kek vermek istemiyor, gelip ona merhaba demek istemiyor, evinden ayrılmasını istiyor.

Pasternak ona istasyona kadar eşlik ediyor, yanından ayrılmadan önce birçok trenin geçmesini bekliyor. Suçluluk duygusundan kurtulmaya çalışıyor. Mandelştam, karısına ve rejime olan itaatıyla bilinen arkadaşına kızmıyor. Pasternak'ın kapılar kapanmadan Mandelştam'ın cebine koyduğu üç yüz ruble çalışması yasak olan şairin kirasını karşılayacaktır.

"Herkesi görmezden gelen ve kendisine konut ve iş verilmesini talep eden bu Mandelştam da kim oluyor?" diyecektir Tikhonov tanıklar huzurunda.

Nadejda'nın otuz yıl sonra verdiği tepki şu olacaktır:

"Tikhonov, kendini tamamen rejime adanmış bir adam olarak, kendine göre haklıydı, Mandelştam onun için aykırılığı, geçmişin zararlı dirilişini temsil ediyordu, mevkilerin yüksek otoriteler ve o mevkilerde oturanlar tarafından pay edildiği edebiyat alanında gereksiz bir adamdı ona göre."

Voronej: On iki ayın dördünde büyülü manzara, yağmur, çamur, buz.

Yılın geri kalanında açlık.

Voronej zulmü adeta göklere çıkartıyordu.

I. Petro zamanında sınır dışı edilen en fazla suçlu sayısına sahip olmak, şehir sakinlerinin gurur kaynağıydı.

Voronej sokakları ve caddeleri suçlarının adını taşır, suikastçılar sokağı, sabıkalılar geçidi, devlet fonlarını hortumlayanlar çıkmazı, kalpazanlar caddesi.

Mandelştam'ın oda komşusu olan ve sürgün kisvesinde kendini gizleyen bir gizli polis fare yakalar, ocakta pişirir, sonra mideye indirir.

Ateşin üstünde kuyruğundan tutulan fare: Adamın haftalık gösterisi. Can çekişen hayvanın dehşet dolu cıyıklamalarına eşlik eden oburun korkunç kahkahası.

Yaşamak için asgari gerekler: Ekmek, çay ve sigara, Nadejda yapacak çeviri bulamadığında yok.

Açlık onları buzlu sokaklara atar geceleri.

Restoranın penceresinden yemek yiyenlerin tabaklarını izlemek ağızlarını sulandırır.

“Ortadaki masada oturan adamın tabağında ne olduğunu biliyor musun? O turuncu renkli olan ne?

— Portakal.

— Daha ziyade portakal kabuğu.

—Ya kocaman memeleri masa örtüsüne değen kadın, onun ne yediğini biliyor musun?

— Kar... Senin ayaklarının altında da var.”

Voronej'deki açlık, umutsuz durumdaki çiftin çiğnediği kardan daha azimliydi, kolay kolay yok olmuyordu.

Fırtına gözlerini kör etmiş, eve dönüş yolunda olduklarını umarak yürüyorlardı.

Voronej sakinlerinden en ufak bir cömertlik veya nezaket görmediler, sadece ihbarlar, aramalar vardı.

Hepsi muhbirdi.

Üç yıl içinde beş kere taşındılar.

“Neden hayatım boyunca dolaşmam gerekiyor?” diye soruyordu kendi kendine gerçek bir ev ve sokağa bakan bir pencere hayal eden adam, Nadejda ise sebze, peynir ve sütle dolu bir tel dolap hayal ediyordu.

“Bir inek alalım” diye önerdi kadın bir sabah.

“İnek için saman lazım. Saman için de para. Hem nereye koyacaksın ki?”

Odada bir tur atan Nadejda'nın hüzünlü bakışı.

“O zaman tavuk olsun. Yatağın altında yer var. İstedğin zaman yumurta yersin.”

Ne inek ne de tavuk, ama açlık Mandelştamlar için bir uğraş olmuştu.

Hep bir şey bekliyorlardı, bir çağrı, bir mektup, biraz para ama hiçbir şey gelmiyordu.

Kar, ufuk çizgisini göz alabildiğine kapatıyordu.

Edebiyatla ilgili işlerle uğraşmak için Moskova'ya gitme talebi reddedilmişti.

“Yıllardır bir şey yayımlamadığınıza göre, edebiyatla ilgili işiniz olmaz” diye cevap vermişlerdi ona.

Bu nedenleydi Yazarlar Birliği'nden, özellikle de kendi zor durumunda kalarak onların yardımına koşan şklovski'den birkaç ruble dilenmek için gün içindeki o gidiş-gelişler.

Cömert şklovski her karşılaştıklarında çiftte yiyecek bir şeyler verir ve Mandelştam'ın cebine birkaç ruble koyardı.

Voronej'e son trenle dönerken kavga etmişlerdi.

İstasyona gitmek için bir faytona binebilecekler miydi?

Gereksiz tartişmalar sırasında, faytonlar onlardan daha hızlı davrananlar tarafından kapılır, onlar ise bir perde, bir dolapla üç bölüme ayrılmış on beş metre karelik buz gibi odalarına her zaman yaya dönerlerdi.

Geceleyin, Mandelştam bir zamanlar şiirlerini yayımlamış olan bir basımevine gitmişti koşarak.

Ekmek, sigara, bazen de bir şişe Ukrayna şarabı karşılığında verilen şiirler.

Kolundaki erzak çantası Nadejda'yı mutlu edecekti.

Yirmi yıldır yayımlanan bir tane bile şiir derlemesi yok.

Bu açığı, Yazarlar Birliği'ndeki yetkilileri mektup bombardımanına tutarak telafi ediyor.

Mandelştam, Buharin'e, Stavski'ye, Surkov'a, Fadeyev'e, hatta şiirlerinden haz etmeyen Marşak'a bile yazıyor, dostlarına ve düşmanlarına yazıyor. Açtır, üşüyor ve korkuyordur.

Üzüntüsünü dile getirmesi dostlarını endişelendiriyor: Ahmatova ve Pasternak, başka bir şehre gönderilmesi için araya girerek ona beş yüz ruble gönderiyorlar, bu arada Ahmatova'nın aylık emekli maaşı olan yetmiş ruble ancak sigara parasını karşılamaya yetiyor.

Ahmatova kendi bile yazmaya cesaret edemiyorken, yazabilmek için sayfiyeye, Zadonsk'a tatile gitmesini, Voronej'den uzaklaşmasını tavsiye ediyor Mandelştam'a.

Susarak, oğlu Liova'nın hayatını garanti altına alıyor.

Kadın, oğlunun hapse girmesiyle tüm şiirlerini yaktı.

Mandelştam'ın bazen gözleri kapalı, bir veya iki dize okuduğu olur kendi kendine. Ama devamını unuttur. Tek bir ses bile çıkarımadan oynattığı dudaklarından bellidir bu.

Ahmatova'nın, dostunun, suç ortağının sesi kendininkine eklenir.

Sesi şiiriydi, derdi Mandelştam, Ahmatova için.

*Gün doğumunda almaya geldiler seni
Bir ölü kaldırıyormuş gibi, izledim seni
Karanlık odada, ağlıyordu çocuklar hıçkıra hıçkıra...*

“Ahmatova’nın şiiri dinsel bir tören gibidir, kader trajik bir hal aldığıında hayata tutunmanın tek dilidir” diye yazar Nicolas Bouvier.

Ceplerinde beş yüz rubleyle, Mandelştam ve Nadejda sayfiyeye gitmek için Voronej'den ayrılıyolar.

Ev sahibeleri tavuk yetiştiriyor, bir meyve bahçesi de var.

Doyasıya yerler, doğada yürüyüşe çıkarlar. Mandelştam, ev sahibelerinin oğluna bir saka kuşu hediye eder. Kafesin etrafında dönen kediyi gözlemler, köpeğe şeker verir.

Saka kuşunun ötüşü mutsuzluğunu azaltıyordu.

Köpek ona oynamayı öğretiyordu.

Kedi de gözlem yapmayı.

At yelesine benzeyen suyun hoş sesi

Bu sefaletin içinde ne şatafatlı

Nadejda, muhbirlerden ve insan öğütme makinesinden uzakta yaşayan kadına imrenir.

Ev sahipleri onlara lezzetli yemekler hazırlar, Mandelştam çatalının ucuyla bile dokunmaz.

Hasta kalbinin spazmları ona rahat vermez.

Zaman zaman boğulur gibi olur, nefesi kesilir.

Şair, yayımlanmadığı için boğulur gibi olur, katılır kalır.

Stalin ile ilgili şiiri ona tüm kapıları kapatır.

Kremlin'in dağcısından başka kimsenin sesi duyulmuyor

O katilin ve insan yiyenin...

Bunu daha da sert dizeler izler kısa süre sonra:

Dağın ortasındaki idol işsiz güçsüz kalmış

Uyuşmuş iskeleti, düğümlerle ayakta duruyor

Onu un ufak etmeyi kafasına koymuş zorba lidere karşı tek silahı, şiir.

Canları sıkkın, köyden ayrılıyorlar.

Kedi kaybolmadan önce sakayı yemiştir.

Doğa Mandelştam'ın gözünde tütüyor.

Yapraklarını dökmeden kışa direnen bir meşe ağacıyla kardeş olmak isterdi, zamana meydan okuyan evlerin çatması o sağlam ağaçtan yapılırdı.

Bu isteği, yirmi altı yıl sonra, onunki kadar kötü bir kadere sahip bir başka Yahudi şair tarafından yerine getirildi, Paul Celan *Hiç Kimsenin Gülü* şiir kitabını ve bu şiiri ona adayacaktır:

*Gümüş sikke eriyor dilinde
Onun tadı Yarın. Hep, bir yol
Rusya'ya doğru kalbine yerleşiyor,
Karelyalı kayın ağacı
durdu,
bekledi.*

*Ossip adı sana doğru geliyor, sen ona anlatıyorsun,
zaten bildiklerini, o alıyor onları, senden kabul ediyor elleriyle,
sen onun kolunu omzundan ayırıyorsun, sağ sonra sol,
yerine kendilerininkini takıyorsun, ellerle, parmaklarla, çizgilerle,*

*–kopmuş olan tekrar kaynaşıyor–
işte onlar, al onları, ikisi birada önünde,
adı, adı, eli, eli,
al onları rehin olarak kendine, ve sende
tekrar senin olan ve onun olan var.²*

2 Çeviri: Gertrude Durusoy - Ahmet Necdet.

Mayıs ayının ilk günü Voronej'e dönüş, bütün şehir İşçi Bayramı'nı kutlamakta. Bayraklar sallanıyor.

Marksist şarkılar coşku dolu.

Ancak Mandelştam'ın kalbi orada değil.

Kapana kısılmış gibi hissediyor.

Ortak kullanılan dairenin odalarını ayıran bölmelerin kulakları var.

Komşuları onu gözetliyor.

Kısıtılmıştır.

Bunu bilen Mandelştam, geçmişe sığınıyor.

Eski büyük Rusya'yı özler, ahşap evlerine, köylülerine, atlarına, soğan başı kubbelerine özlem duyuyor. Çocukluğunda ailesiyle Finlandiya'da bir köyde geçirdiği tatili de özlemle hatırlıyor.

Kadınların hepsi çamaşırcı,

Erkeklerin hepsi kalantor

inek kazanılır piyangoda

Tek mutlu olduğu anlar, yurtdışına yaptığı seyahatlerle ilgili olanlar: İtalya'ya, Almanya'ya, Finlandiya'ya ve Nadejda ile uzun süre kaldığı portakal rengi taşlardan yapma evlerin süslediği Ermenistan'a.

Ben içtenlikle genç Ermenistan'ın sağlığına içtim!

Onun portakal rengi taşlardan yapma evlerine, beyaz dişli halk komiserlerine,

atlar gibi itişilip kakışılan kuyruklarına,

konusmaya layık olmadığımız, yetersizliğimizle karşısında

ancak ezilip büzüldüğümüz güçlü diline!³

diye yazar bundan on beş yıl önce *Puteşestviye v Armeniyu* [Ermenistan Yolculuğu] başlıklı kitabında.

3 Çeviri: Ludmila Denisenko.

Stalin'in Voronej duvarlarındaki fotoğrafları Mandelştam'ın tüyle-
rini diken diken ediyor.

Bıyığı, dudakları kan kırmızıya boyanmış. Bir avcının gibi.
Şehir bayram havasında. Müzik gümbür gümbür.

Çizmelerin, zillerin, davulların sesi şairi dört bir taraftan sarıyor,
onu kendi içine sıkıştırıyor.

Konvoylar birbirini takip ediyor.

Halkın babasına coşkulu alkışlar kopuyor.

Üzerinde orak ve çekiç olan bayraklar her yeri kaplıyor.

Kulakları sağır edici gürültü ve tezahüratlar şairin kafasının
içinde dalgalanıyor.

Mandelştam bayılıyor.

Mandelştam kaldırımında yığılıp kalıyor.

Hastaneye kaldırıldığında, Stalin'in bıyığını hamamböceğine
benzetiyor ve hemen ardından yazarlar evine durumundan şikâyetçi
olmak için şöyle yazıyor:

"Beni bu aşağılanma durumundan kurtarın. Voronej'de yaşa-
dıklarımın adı yok."

Arkadaşları onu doğrudan darağacına gitme yolunu seçtiği için
eleştiriyor. Ama o buna kulak asmıyor. Mayakovski de aynısını
yaptı.

Mayakovski intiharını şiirlerinden birinde ilan etmişti.

Mandelştam intiharın eşiğinde.

Hastane odasının penceresinin önünde, kollarını açıp kendini
boşluğa bırakması için bir kuş olduğuna inanmalı.

Odaya giren Nadejda onu ceketinden yakalıyor.

Elinde içi boş bir ceket, ondan geriye kalan.

Bir alt kattan alıyorlar onu.

Yara bere içinde. Ama esas hasta olan yirmi dokuz yaşındaki
genç karısı. Sinirleri iflas etmiş.

Kadın Moskova'da tedavi olacaktır ve mucize eseri Formanov
Sokağı'ndaki odasında kalabilecektir.

Kiev'den gelen annesi Vera, onun yerine Mandelştam'ın yanında
kalır.

İntihar girişimini öğrenen Pasternak, Stalin'in şairi affetmesi için
araya giriyor.

Stalin, Pasternak'ı arıyor ve kaygılarını gideriyor.

Mutlak hükümdar, her şeyini kaybetmiş şairin durumuyla ilgileniyor. Olay duyuluyor. Stalin büyüklük yapmış oluyor ama bir mucize gerçekleşmiyor.

Mandelştam Moskova'da hâlâ istenmeyen kişidir.
Ve Pasternak elinden gelen her şeyi yapmıştır.

Pasternak ve Mandelştam, hayat seçimlerinde birbirine öylesine zıt iki insan.

Pasternak iktidara boyun eğmiştir.

Bir göçebe, bir asi olan Mandelştam iktidara saldırır.

Mandelştam dostluk kurmaktan kaçır.

Pasternak, *Doktor Jivago*'yu yurtdışında yayımlamak pahasına dostlarını bırakmaz.

Nadejda Mandelştam, kocasının şiirlerine bağlanmış.

Şairi hor gören Zina Pasternak, Mandelştam'ın kocasına yazdığı mektupları yırtar.

“Sürgüne gitme ve kurşuna dizilmeme şansın var” demişti kadın Mandelştam'a bir karşılaşmalarında.

1937 kışında aydınlar peş peşe kurşuna diziliyordu.

Tutuklamalar hep akşam saat altıda yapılırdı.

Mandelştam'ın ödünün patladığı saat.

Sinirleri bozulur, boğuluyormuş gibi olurdu.

Her türlü ayak sesi onu paniğe kaptırırdı.

Sokakta takip edildiğini sanır, yolunu değiştirir, kapıların arkasına saklanırdı.

Bir komşusu Nadejda'ya saati ileri almasını tavsiye etmişti.

O da yapmıştı.

Saatin yedi olduğunu gören Mandelştam derin bir nefes alıyordu.

Tutuklamalar, arama ve taramaların sonrası genellikle hırsızlık olurdu.

Komşular, tutuklanan kişiden kalanları paylaşırdı.

“Birinin tutuklandığını öğrendiğinizde iki tür tepki vardır” diye yazar Nadejda anılarında. “Ya evinize kapanırsınız ya da etrafınızdakiler ne yaparsa siz de onu yaparsınız.”

İlk başta insanlar her taraftan koşarak gelirdi, kimse gösteriyi kaçırmak istemezdi.

Bu olay sürekli tekrarlandıkça insanlar usandı, aldırmamaya başladı. Tutuklanan kişinin ailesi de tepki göstermezdi.

Sürgüne mi gönderildi yoksa kurşuna mı dizildi, bir gün öğrenecekler. NKVD onları bilgilendirirdi.

Aramalar, tutuklamalar, infazlar neticesinde bir yılda 700.000 kişi öldü. Stalin'in organize ettiği kıtlık bir o kadar insanı daha öldürdü.

*Bağırsa da, ürese de veya uyusa da
Bu halk hep yere mıhlı*

diye yazar Mandelştam o dönemde.

Nadejda, anılarında Saviolovo yakınlarında bir köyde yaşayan aileye yaptığı ziyaretten bahseder. Arkadaşları onu oraya götürmüştü.

Kurşuna dizilmiş dört kişinin çerçevesi fotoğrafları aynı duvarda yan yana diziliyordu.

Yine benzer bir çerçevede, saçları orta boy üç yaşındaki bir erkek çocuğu objektife gülümsemekteydi.

“Çocuk kim?

— Kurşuna dizilenlerin kardeşi.

— Ona ne oldu?”

Dudaklarını büzüyorlar.

“Yirmi yıl önce bir yetimhaneye verilmişti, sonra polis çıkmış. Şimdi insanları tutukluyor.”

Aktarma kampında battaniyesinin altında kıvrılmış.

Ölümün kıyısındaki Mandelştam, Pasternak'a Stalin'i ikna etmek için araya gireceğine söz veren Romain Rolland'dan mektup beklemeye devam eder.

Pasternak, Mandelştam'a karısı Zina'nın haberi olmadan hep yardım etti; Zina onu her gördüğünde aynı soruyu sorardı:

"Hâlâ küçük şeyler mi yazıyorsunuz?"

Rahatına düşkün olan Pasternak'ın karısı, çocuklarının en çok Stalin'i sevdiğini söylerdi. Pasternak ve kendisi ondan sonra gelirdi.

Aptal ama kibirli Zina, Mandelştam'ın Stalin hakkındaki şiirin-den bahsederken şöyle diyecekti:

"Polonya doğumlu bir Yahudi bunu söylememeliydi..."

Çağdaşları tarafından ihanet edilmeden önce, o sürgünden bu sürgüne yollanmadan önce, yaşarken unutulmadan önce yirmi yaşında ün kazanan Polonya asıllı Yahudi, ölümünden sonra tanınacaktı başka şairler sayesinde.

Paul Celan onu Almancaya çevirecekti.

Joseph Brodsky onu İngilizceye çevirecekti.

Ve özellikle, ortadan kayboluşundan otuz yıl sonra eserini yayımlayacak olan eşi Nadejda sayesinde.

Nadejda'nın, gözlerinin önünde gerçekleşen olaylara tanıklık etmeden hayata veda etmek istemeyen kocasının şiirlerini yayımlaması için siyasi bir değişiklik, yani Kruşçev'in gelişi gerekecekti.

Gece gündüz, hastanelerde, hapishanede, dışarda sokak lambalarının ışığında, aç karnına, etrafı muhbirlerle çeviriliyken yazıyordu.

Yazmadığı üç yıllık süre bir tür uyuşma yüzündendi.

O sıralarda sadece rejimin elinden ekmek yiyen resmi şairler eserlerini yayımlıyordu.

Onun eseri ise taş kesilmişti, artık yazmaya cesaret edemeyen Mandelştam şiirlerini ezberliyor, Nadejda'ya yazdırıyordu, Nadejda da şiirleri çoğaltıp saklamayı kabul eden az sayıda arkadaşlarına dağıtıyordu.

Mandelştam'ın yazıları arasındaki bir mektubu, devlete karşı komplo kurmakla suçlanan ve sözü geçen bir kişi olan Buharin'in davasını ağırlaştırdı.

Diktatöre hizmet ederken sıradan bir komplocu gibi kurşuna dizildi.

Arkalarında bir ceset bırakanlar şanslı. Pek çok insan ortadan kayboluyordu.

Nereye gömüldüler?

“Nadiren bir cenaze törenine katılırdık” diye yazar Nadejda.

Dünden bugüne kaybolanlar.

Tabut yok, kefen yok, mezar taşında isim yok.

Dul veya yetim de yok.

Kocası sürgün edilen kadın, boşanmış sayılıyor ve yeniden evlenebiliyordu.

Babaları tutuklanan çocuklar, kendi canlarını kurtarmak için, babalarını tasvip etmediklerini haykırıyorlar, onu yeriyorlardı.

Bu iğrenç sahnelerle tanık olmamak için, Mandelştam kulaklarını tıkardı.

Eski ekose kumaştan bu örümcek ağıyla beni bir bayrakla sarar gibi saracaksın,

diye yazar o dönemde.

Mandelştam'ın güve yemiş ekose battaniyesi çiftin gerçek evi olmuştu. Orada şiirleri hatırlayabiliyor, sırayla bir bölümünü okuyabiliyor ve hatırlayamadıkları bir dize olduğunda alfabenin tüm harflerini peş peşe sıralıyorlardı.

Polis baskını olacağını işittiklerinde sığındıkları yer bu örtünün altıydı.

Polis baskını olacağı söylentileri panik havası yaratırdı.

Çılgına dönmüş ve tutuklanma korkusu içindeki insanlar dört bir yana dağılır, evlerinde uyumaktan kaçınırlardı.

Temizleme operasyonu.

Mandelştam çizme seslerini duyuyordu, kapıya vurulduğunu.

Mandelştam, bu sesleri aktarma kampındayken delik battaniyesinin altında duymaya devam eder.

Delirmiş, yarı ölü şair beyaz gömlekli katillerini bu delikten gözler.

Kamptaki doktorlar ona iğneyle kuduz mikrobu bulaştırmaya karar verdiler. Bundan emin.

*Sanki kendi kirpiklerimden aşağıya sarkıyorum,
Ellerimi bırakmadıkça boşlukta sallanıp duruyorum.*

Bu dizeleri bir yıl kadar önce, kuruluştan koştur kopacak bir dalda oturduğunu ve her an yere düşme tehlikesi yaşadığını hissettiği bir zamanda yazmıştı.

Samatika ve yazarlar sanatoryumu. Bir yıl önceydi ama sanki bir yüzyıl gibi gelmişti. Güya kalbini iyileştirecek eski yıkık dökük hastane onu ölüme daha da yaklaştıracaktı.

Gittikçe büyüyen bir korku ile beslenen fobileri orada başlamıştı. Samatika geceleri kâbuslarını körüklüyordu.

Şehri yakıp yıkan yangından kaçmak için bir köprüye doğru koşuyor.

Ortasına geldiğinde, artık ilerleyemiyor.

Köprünün diğer yarısı yıkılmış.

Karşı tarafta duran Nadejda ona elini uzatıyor ama o Nadejda'nın elini yakalayamıyor.

Zaten Nadejda da Nadejda değil.

Adını değiştirmiş.

Mandelştam'a yalvarıyor, hayatta kalmak istiyorsa soyadını değiştirmesi için.

Nohuttan başka bir şey yemek istiyorsa Stalin'e bir methiye yazması için.

Sesi artık aynı olmadığına göre ona nasıl güvenecek?

Sözleri kaybolup gitsin akan nehrin gürültüsüne karışarak.

Ayaklarının altından.

Nehrin çamurlu suyu ağaç gövdelerini, insan gövdelerini, dalları ve dolanmış saçları önüne katıp götürüyor.

Aynı görüntüleri her gece hayalinde görüyordu.

Mandelştam farkında olmadan deliriyordu, söylediği şeyler değil de bunları söyleme şekli onu buna inandırıyor.

Nadejda bunun beslenmesiyle ilgili olduğunu düşünüyordu: Mandelştam'da demir eksikliği vardı ve Nadejda şarapta bekletilmiş paslı anahtarları kaynatıp suyunu içiriyordu ona.

Mandelştam, Ahmatova, Tsvetayeva ve susturulmuş, genç okurlarından ayrılmış, sürgüne gönderilmiş başka birçok şair.

Sürgüne gönderilmenin sonrası çoğu kez kuşuna dizilme. Ahmatova'nın kocası Gumilev, yirmi yedi yaşında sorgusuz sualsiz kurşuna dizildi.

Oğlu Liova da sürgüne gönderilince, Ahmatova yazmayı bıraktı. Şiirleri oğlunun davasını ağırlaştırabilirdi. Hayatta kalabilmek için görünmez olmak gerekiyordu. Yokmuş gibi yapmak.

*Yaşıyoruz, ama hissetmiyoruz artık bastığımız toprağı.
On adım öteden duyulmuyor konuştuklarımız.
Oysa ne zaman iki çift laf edecek olsa birileri,
Kremlin'in dağcısını anmadan edemiyorlar.
Parmakları kalın tırtıllar gibi..⁴*

diye yazacaktı bir şiirde Mandelştam.

Çorbalarında patates, domuz pastırması veya lahana olanlar kendilerini mutlu sayardı. Fark edilmeyenler de.

“Şapkanı çıkar, fark edileceksin” der Nadejda kocasına, sokakta yürürlerken.

Mandelştam pek sevdiği başlığını kafasından çıkarır.

Ölümlerin en kötüsü, düşüncenin ölümü, demişti bir kere-sinde.

Şair şiirlerinde bu ölümden bahsederdi ama kimse bununla ilgilenmiyordu.

İntihardan bahsederken Mayakovski'yi de kimse dinlememişti.

“İnsanlar ölüme hazırlanırken, kaçınılmaz sonu ertelemeye çalışırlar” diye yazar Mandelştam, onu pohpohlayıp kandırmaya çalışan Pasternak'a.

⁴ Çeviri: Cevat Çapan.

Gözlerini kapatırlar, yaşıyormuş gibi yaparlar, yeni bir apartman dairesi bakarlar, güzel ayakkabılar satın alırlar ve kendileri için kazılmış çukura giden yoldan saparlar.

Taviz vermeye yanaşmayan Mandelştam, sürekli para isteyerek ve intihar edeceğini söyleyerek arkadaşlarını bezdirmişti.

Gerçekleştiremediği intiharı, kayınvalidesini endişelendiriyor.

Nadejda'nın annesi Ukrayna'da neyi varsa satıp kızıyla damadının yanına Voronej'e geliyor.

Sürgündeki hayatlarını paylaşmak, hastaneden çıktığında Mandelştam'a bakmak istiyor.

Ve Moskova'da sinirlerini tedavi ettirmeye çalışan Nadejda'nın yerini almak.

Vera, damadının kederini avutan genç Nataşa ile yaptığı yürüyüşleri görmezden gelir.

Mandelştam Nataşa için aşk şiirleri yazar, ona okur, hemen sonra da yırtar. Dünyada hiçbir kadın, hâlâ Moskova'da olan ve Voronej'deki üç yıllık cehennem hayatının ardından sürgün edilmelerine karşı mücadele eden karısının yerini alamaz.

Yasaklı şair ile genç hayranı arasındaki aşk, Nataşa hali vakti yerinde biriyle nişanlandıktan sonra arkadaşlığa dönüşür.

Mandelştam, cömert nişanlı tarafından büyük bir otelin restoranına akşam yemeğine davet ediliyor.

Güzel yemeklere, kaliteli şaraplara kavuşuyor yeniden.

Başını geriye atıp, rüyadaymış gibi, purosundan tüten dumanın halkalarına bakıyor.

Duygularını coşturmuş olan genç kızla birlikte uzaklaşan cömert ev sahibine teşekkür etmeyi unutmuyor.

Her şeyin bir sonu var.

Üç portakal ile odasına dönüyor.

Birini kendisi için, birini Nadejda için ayırıyor, üçüncüsünü de uyumakta olan kayınvalidesinin yastığının altına koyuyor.

Kiev'de işçilerin olduğu bir ortamda otuz yıl boyunca doktorluk yapmış olan Vera, Voronej'de de aynı olguyu fark ediyor.

Aç insanlar güçten düşmekte ve uykuya sığınmaktadır.

Sabah kalkar, işlerine giderler, daha sonra çabucak evlerine dönüp tekrar uyurlar.

Sokaktaki insanlar hayalet gibidir. Açlığı unutmak için uyurlar.
Kıtlık her yerde, kırsal alanda bile.

Kavurucu bir yaz otları kurutmuşu, saman yoktu. Açlıktan kadidi çıkmış inekler az süt veriyordu. Katırlar arabaları çekerken zorlanıyordu. Yolda yığılıp kalmış ve tekrar ayağa kalkması için sahipleri tarafından kırbaçlanan atlar sıkça karşılaşılan bir manzaraydı.

Toprak, insanları ve hayvanları beslemek istemiyordu.

Sefalet içinde yaşadığı Fransa'dan dönen Tsvetayeva, işte bu sıralarda, kendisine kötü davranan oğlu Mur'un karnını doyurmak için donmuş ekin tarlalarını kazıyordu. Oğlu onu dövüyordu.

Kızı ve kocası Sibirya'ya sürgüne gönderilmiş olan Tsvetayeva'nın ailesinden geriye bir tek oğlu kalmıştı, bu nedenle oğlunun ona vurmasına karşılık vermiyordu.

Tsvetayeva öldüğü güne kadar, kulübesinin bir girişinde asılı bulunana kadar, toprağı eşeleyip durdu.

Pasternak'a ithaf ettiği şiiri 1925 yılına dayanır.

*Uzak-lık: yüz metrelerce, binlerce...
Bizi yurdumuzdan koparıp ayırdılar
Daha iyi tutunalım diye: toprakta
İki ayrı uca diktiler.*

*Uzak-lık: yüz metrelerce, mesafelerce...
Bizi yerimizden edip söktüler,
Kollarımızdan ayırıp çarpmıha gerdiler,
Bilmiyorlardı ki bu birleşmemizdi*

Tsvetayeva, onu sevmeyen Pasternak'ı sevmişti.

Tsvetayeva onu seven Mandelştam'ı reddetmişti.

Şairin Moskova'ya geldiği bir zamanda, birbirlerini yirmi yıl önce görmüşlerdi.

Baştan çıkarıcı bir kadın olan Tsvetayeva onu ilk karşılaşmalarında ertesi gün buluşmak için ikna etmeye çalışmıştı.

Mandelştam St. Petersburg'a döndüğünde, kadını değil de şiirlerini unutmamıştı.

Bir tutku çiçeğiydi Tsvetayeva. Aşka susamış bir kadın.

Paris'te sürgünde geçirdiği yılları sırasında, kendisi gibi sürgün edilen yoldaşlarının onu reddetmesini nasıl açıklamak lazım? Ve Pasternak'la uzun yıllar süren mektuplaşmaları hayata tutunmak için miydi?

Birbirlerine yazdıkları ateşli mektuplar, Leningrad'da bir metro istasyonundaki yegâne buluşmalarıyla son buldu.

Birbirlerinden ayrı oldukları zamanda devam eden aşkları aniden bitiverdi.

Tsvetayeva'nın dış görünüşü karşısında hayal kırıklığına uğrayan *Doktor Jivago*'nun yazarı birkaç bahane uydurarak kadını terk etti.

Artık hayattan hiç zevk almamaktaydı bu erken yaşta çökmüş, çirkinleşmiş kadın.

Ailesinin Moskova'daki görkemli evi ortak daireye dönüşünce, Tsvetayeva oğlu Mur'la birlikte doğanın ortasında, yerleşim yerlerinden uzakta bir kulübeye sığınmıştı.

İşte orada, boşluklardan rüzgârın üflediği bu tahta kulübede, tavan kirişine kendini asmıştı.

Burjuvazinin tam içine doğmuş biri için öngörülemeyen bir son.

İhtişamlı baba evinde, etrafında bir sürü hizmetkârla, Tsvetayeva o dönemin parlak gençliğinin bir parçasıydı.

Kocası Sergey Efron ve kızı ise Sibiry'a'da sürgün.

Gelecek adına tüm ufuklar kapalı olduğu ve en ufak bir umut ışığı kalmadığı için, büyük şair, üzerine çıktığı sandalyeye bir tekme atarak sahneyi terk etmeyi tercih etmişti.

Onu yüzüstü bırakmış olan dünyaya atılan bir tekme.

“Gereksiz olandan kurtulmak aslında şiirin ilk çıktığıdır. Tsveyeva bu yolda Rus edebiyatında... dünya edebiyatında herhangi bir kimseden daha ileri gitmiştir.”⁵

5 *Quelqu'un plus tard se souviendra de nous* [Bir Gün Bizi Biri Hatırlayacak] (Poésie/Gallimard n°461) başlıklı derlemede şair Joseph Brodsky'nin ifadesi.

Mandelştam şiirlerini koğuş arkadaşlarına, kendi gibi sürgün edilenele okurken sesini sadece kendisi duyar.

Her an kurşuna dizilebilecek bir sürü mahkûmun en son düşüneneği şeydir şiir.

Onlara ekmek lazım. Sözcükler değil.

Kızgın hepsi, daha az hasta olanları intikam yumrukları savuruyor.

Bağırıp çağırmaları şairin okumasını engellemez.

Sesi, eninde sonunda, onların seslerini bastıracaktır.

Ekmeğe ek olarak, daha az sulu çorba talep edip insan gibi muamele görmek istiyorlar.

Vladivostok'un bir adım ötesinde bulunan aktarma kampında aylardır gökyüzünü görmeden yaşayan kalabalık.

Tünelin sonunu görmeden, bu kampın cehennemine kıyasla mesire yeri gibi kalan Sibirya için ne zaman yola çıkacaklarını bilmeden.

Onları Sibirya'ya götüreceğ tren yok, deniyor onlara.

Bu kargaşada çıkan söylentiler kanun oluveriyor.

Ülkenin tüm şehirlerinden gelen vagonlar, taşıdıkları sürgüne gönderilecek veya kurşuna dizilecek adamları peronlara boşaltıyor, sonra sürgüne gönderilecek veya kurşuna dizilecek başka şüpheli-leri, başka muhalifleri aramak için yeniden yola çıkıyor.

Seçme nasıl yapılıyor?

Bir hayatı kısaltmaya veya uzatmaya kim karar veriyor?

Parola, "ülkenin kaymağını almak, ülkeyi mevcut rejimden farklı düşünenlerden arındırmak"

Kimse yürümediği halde, bir çizme sesi Mandelştam'ın uykusunu bölüyor; tifüs, komşularını üzerine yattıkları ahşap plakaya çivilemiştir.

"Kalk, kampta kalman yasak. Stalin'in izni olmadan ölmen yasak."

Yanlış anlamış, onu dürtükleyen eller, ismini bağırsa bir ağız.

Delirmiş olması Mandelştam için önemli değil, şair olduğunu biliyor ya, bu ona yeter.

Ayrıca hâlâ hayatta olduğunu biliyor, aksi halde hapishane komşularının adlarının Fedor, Piotr, Vlada veya Anton olduğunu bilemezdi.

Adlarını biliyor ama bu adların her birini bir yüzle eşleştiremiyor.

Onların adları, Mandelştam'ın can simidi. Batmamak için onlara tutunuyor. Unutsaydı ölürdü.

Anton her sabah intihar edeceğini söyleyerek tehdit eder, ardından kendi ekmeğini bitirip Mandelştam'ın somununu da mideye indirdikten sonra fikrini değiştirir.

Piotr her şafak vakti dünyanın sonunun geldiğini söyler.

Fedor, Stalin hayatta olduğu süre boyunca ölmeyecek. Stalin öldükten sonra Fedor'un bir gün hayatta kalması, mezarında onun yüzüne tükürmesine yetecek.

İster işçi, ister aydın, ister köylü olsun, üç kuşağı yok eden zorba lider için hepsi aynı nefreti besler.

Sadece on yedi yaşındaki Vlada iyimserdir.

Askeri çamaşırhanede çalışan nişanlısı sayesinde o buradan çıkacak.

Subayların ütülenmiş ceketlerinin ceplerine koyduğu yalvarışları, eninde sonunda onun durumuna dikkat çekecek.

Özgür kaldığında, evlenecek, çocukları olacak, evinde kitap yazacak. Asla dışarı çıkmayacak, sadece kendi sözcükleriyle ilgilenecek.

Kitaplarının satışından zengin olduğunda da evini kendi elleriyle inşa edecek; penceresiz, kapısız, hiçbir açıklığı olmayan bir ev.

Vlada konuştuğu heyecanlanır.

Epileptik olduğu düşünülürse, sakinleşse iyi eder.

Vladivostok aktarma kampı, deliliğe geçiş yeri.

Rejimin tanıdığı bir şairin sorduğu “Şimdi ne yazıyorsunuz?” sorusuna şöyle cevap veriyor Mandelştam:

“Hapse atılan bir Yahudi şair hakkında, her gün bir sone yazıyorum, sonra ezberliyorum. Özgür kalınca, bunu kâğıda geçireceğim ve hapse geri döneceğim.”

*Her Şeye hâkim oldunuz, hiçbir boyunduruk sizi durdurmuyor.
Her engel darbeleriniz karşısında yok oluyor.
Artık zirveye çıkmış durumdasınız.
Kıskanılalı görevleriniz altında bükölmek için hazır olun.
Hayırseverler, bize vereceğiniz büyük bir hesabınız kalıyor.
Hem kendinizi, hem diğerklerini sınırlamaktan başka bir Şey
kalmıyor;
aşağıya inmeyi bilmekten başka bir Şey kalmıyor*

diye yazmıştı André Chénier.

Mandelştam hâlâ hayatta olduğundan emin.

Ölmüş olsa, komşularının çene tıkırtılarını duymazdı. Uzun süre çiğnendiğinde, aynı miktardaki bir lokma ekmek açlığı kandırıyor.

Sabah somunu, akşam çorbası: Gün içindeki olaylar, bu arada yan taraftaki tahtada yatan bir ceset fark edilmeden tahliye ediliyor.

Hayatta kalanlara karşı kayıtsız ama uykularına vurulan kazma seslerine karşı çok dikkatliler.

Duvarın ardındaki toprağı onlar için mi kazıyorlar? Yağmurdan ıslanmış toprak üstünde sürüklenen cesetten gelen ses ile çukura atılan cesetten gelen ses farklı. Bunları ayırt etmeyi öğrendiler, bir iki gün daha yaşayacak hasta ile birkaç saati kalmış olanı karıştırmamayı öğrendiler.

Sadece battaniyesinin altında saklanan çılgın şair onların tahminlerine uymuyor. Dışarıdan ölü gibi görünse de bir şeyler mırıldanmaya devam ediyor. Sözleri ölmeyi reddediyor. Onun eklemek hakkını almak için komşusunun kaldırdığı kolu da.

Genç yaşlı ayırt etmeyen tifüs yine de tahta yatakları boşaltmıyor.

Yeni hastalar hemen onları dolduruyor.

Rusya'nın bütün vatandaşlarına hastalık bulaştığına inanası geliyor insanın.

Hepsinin elbet bir gün Sibirya'ya sürgün edileceğine.

Hepsinin kurşuna dizileceğine.

Zadonsk köyünün çıkışındaki bir mezarlık görüntüsü Mandelştam'ı ölümü benimsemeye zorluyor.

Eskimiş ve bakımsız mezarların etrafındaki yumuşak hava.

Kemik renkli dikdörtgenler sonbaharda parılıyor.

Baskın nota, artık kullanılmayan ve harabeye dönmüş kilisenin duvarında asılı olan mürverin kanayan notası.

Yoğun bitki örtüsü arasında çarpmıha gerilmiş bir adam kanını, yosun kaplamış mermere damlatmaya devam ediyordu, mermer artık bir sunaktı.

Eskiden duvarda asılı olan ikonlardan kalan koyu renk lekeler onların varlığına tanıklık ediyor, banklar da yok. Sağlam olanlar gençlik merkezlerinde yeniden kullanıma sunulmuş, eskimiş olanlar ocak odunu olmuş.

Vatan: Sadece Tanrı.

Nadejda ve Mandelştam o gün amaçsızca dolaşıyorlardı.

Üstlerinde haç bulunan mezar taşları karşısında donup kalmışlardı.

Musevi olduğunu unutan Nadejda istavroz çıkarmıştı.

Mandelştam şapkasını çıkardı:

“Merhaba ölümler” dedi neşeli bir tonda.

Zadonsk Mezarlığı'ndaki ölümler solmuş çiçek ve çiğnenmiş çim kokuyordu, oysa aktarma kampındaki komşuları ter, kusmuk ve ishal.

Kampa gelenlerin yarısı bir hafta içinde ölüyor.

Küçük istasyonda konvoylar hiç durmadan birbirini takip ediyor. Vagonlar içindekileri boşalttıktan sonra diğer şüphelilerin, devlete karşı komplo kurmakla suçlanan diğer sanıkların onları beklediği diğer şehirlere doğru tekrar yola çıkıyor.

Çürüme ve duman kokusu.

Nadejda vazgeçmez.

Sürgüne gönderilenler kalabalığının içinde Mandelştam'ı arar.

Kurumdan kararmış vagonların pencerelerinde onun yüzünü arar.

Tren istasyondan geçerken kocasının ona atmış olabileceği bir mektup arar.

Vagonların altına düşen tüm kâğıtları okur.

Bütün yazıları dikkatle inceleyip çözer. Ancak hiçbiri ona gönderilmemiştir.

Bir kadın gece onu köy yerindeki kulübesinde misafir ediyor.

Sabah istasyona geri dönüyor ve gün içindeki tüm trenleri kontrol ediyor.

Gece olunca, ev sahibine geri dönüyor. Adımları ağırlaşmış, yüreği ağırlaşmıştır.

Yolda topladığı meyvelerle içtiği bir kâse çorbanın parasını ödüyor. Bütün demiryolu görevlileri, sürgündeki şairin karısını tanıyorlar.

Bütün vagonları bakışlarıyla taradığını görmek. Avuç içleri ile sıcak metale vurduğunu. Kapıları yumruklaması, insanın yüreğini sıkıştırıyor.

Dumanların arasından Mandelştam'ın adını duyduklarında göz yaşlarını tutuyorlar.

Nadejda'nın çılgılığı, trenin siren sesinden daha güçlü.

Kadın "Açın, şair Mandelştam'ı serbest bırakın" diye yalvarırken şair yarı baygın bir halde istasyona çok yakın bir yerde kalmaktadır.

Ama Nadejda bunu bilmiyor.

Bir av köpeği gibi koku alma duyusu olsaydı, Nadejda kocasının bulunduğu yeri battaniyesi sayesinde tespit edebilirdi.

Ama Nadejda bir köpek değil, âşık bir kadın.

Osip Mandelştam'ın karısı.

Bir zamanlar yakışıklı olan bir adam.

Artık çelimsiz bir ihtiyar.

Hezeyanları ve halüsinasyonlarının yeri olan battaniyesinin altında korkak bir ihtiyar.

Komşularının sesleri kumaşın yıpranmış dokumasından geçip ulaşır kulaklarına.

Söyledikleri her iki sözcükten birini yakalar.

Aynı cümlelerin sözcüklerini bir araya getirmek ne zor.

Onların böyle önemsedikleri bir şeye anlam vermek.

Onları duymak, onların hiçbir suçu yok.

Ural Dağları'ndaki kar gibi temiz vicdanları ama yanlışı yerde bulunuyorlardı, baskınlar sayesinde.

Daha önce taşınmak, arkada hiç iz bırakmamak gerekirdi.

Telefon veya elektrik aboneliği, çocuk doğum kaydı, okul kayıtları, hastane kayıtları olmamalıydı.

Ölüm kâğıdı da.

Ortadan kaybolmak. Gerekirse yerin dibine girmek. Kendi inini kazmak. Tavşanı, karıncayı, gelinciği taklit etmek...

Ölümlerle canlıların balık istifi olduğu kampta zırvalamaların da bir yeri var.

Herkesin bir hikâyesi var. Diğerleri buna inanmak zorunda değil.

Annesi Fedor'u Çekist üvey babasının ayaklarını yıkamaya ve günlük ekmeklerini sağladığı için ona teşekkür etmek adına o sudan içmeye zorlarmış.

Bir mezarcının yanında çalışan Anton'un, zalim biri olan işverenini kazdığı çukura atması ve son çığlığı yok olana kadar üstünü toprakla kapatması için makul nedenleri vardı.

Adam onu her gömme işlemi öncesi toprağı tatmaya zorlarmış.

Vlada'nın durumu ise yoldaşlarından çok daha vahim.

Kırlarda dolaşırken bir kır evinin çit sınırını aşan bir daldan elma koparmıştı Vlada.

Gürültüyü duyan evin sahibi harekete geçiyor. NKVD'nin üst düzey bir yetkilisi.

Hırsızlık suçu sorgulama sırasında, gözetlemek amacıyla özel mülke izinsiz giriş oluveriyor.

Stalin'i tüm talihsizliklerinin nedeni olarak gören Piotr'a inanmalı mı?

“Karımı aldı benden.”

Diğerlerinin rahatsız olmuş bakışları.

“Yani Stalin yüzünden karım beni terk etti” diye açıklıyor boğazını temizledikten sonra.

“Açlık takıntısı olan Katyuşa, mahalle kooperatifinin imalathane yöneticisi için beni terk etti.”

Diğer dört dava da aynı endişeyle bağlantılı: Açlık.

“Yemek yemek: Sovyet vatandaşının darağacına giderken nihai düşüncesi” diye düşünüyor battaniyesinin altında hiç tereddüt etmeden yemek yemeği kendine yasaklamış ve yavaş yavaş eriyen şair.

Fedor, Piotr, Vlada ve Anton kendi hikâyelerini mi yoksa başkasının hikâyesini mi anlattılar, bilmek zor.

Kendini başkalarının yerine koymak bir teneffüs adeta.

Vladivostok kampında masallar uydurmak yasak değil.

Herkes kendi hayal gücüyle buna katılıyor.

Köyündeki ölülerin ayın her ilk dördünde mezarlarından çıkarak oturdukları yerlerde dolaşıp sonra tekrar çukurlarına döndüklerini söyleyen Anton'un sözlerinden kimse şüphe duymuyor.

“Köyün nerede?” sorusu karşısında Anton kafasını kanayana kadar kaşıyor ve bir bit çıkartıyor.

Biti yere atıyor.

Sonra onu öfkeyle eziyor.

Unuttu. F harfiyle başlayan bir ad. Tam da dilinin ucunda.

Piotr’un, Fedor’un, Vlada’nın ve Anton’un sözlerindeki buğu, Mandelştam’ın yüzünde su taneciklerine dönüşüyor. Ölü adam dinliyor.

Ölü adam terliyor. Dinleyen ve terleyen bir ölü yaşıyordur.

Sibirya’ya aktarma kampı söylentilerle uğulduyor.

“Ölümden sonra hayat var” diye haykırıyor Tanrı’ya inanan biri.

Sadece Mandelştam emin değil bundan. Yeni bir şiir yazmış olacağı gün hayatta olduğuna inanacaktı, Stalin uykusuna baskın yapmayı bıraktığı zaman.

Dün kilometrelerce uzun bir alayın başında geçit töreni yaparken gördü onu:

Kurşuna dizilenler, sürgündeyken ölenler.

Hepsi uygun adım yürüyorlardı.

Onların adımlarının dövdüğü zemin, deprem sonrası gibi çatlamıştı.

Mandelştam sahneye bakan bir duvarda oturmuş, onları parmaklarıyla sayıyor ve sadece on parmağı olduğu için üzülyordu.

Onun yüksekliğine ulaşıncı, hepsi tekrar sağ adımla başlamak için eğildi.

Aynı yaşta, aynı yüze sahip, aynı boyda, aynı adamın sonsuz defa çoğalmış haliydi söz konusu olan.

Ufukta gözden kaybolmadan önce mükemmel bir şekilde geçit töreni yaptılar.

Geçtikleri yollarda kendi el yazısıyla kaplı sayfaları bırakarak.

Onları uçurmaya hazır rüzgârda hışırıdıyordu sayfalar.

Gizli okurlarının sakladığı şiirleri saklandıkları yerden çıkıyordu.

Kâğıdın sesi alkış sesine benziyordu.

Onları saklamış olanların kurşuna dizilmiş veya sürgüne gönderilmiş olmasının önemi yok.

Nasıl olsa gezegenin diğer tarafından yeniden doğacaklardı.

Son kişi de gözden kaybolduğunda, bir ses çınladı:

*Bu geçit törenini senin için düzenledim Mandelştam
senin için bu adamların hepsini feda ettim
Eserinin hayatta kalmasını sağladığım için
bana teşekkür edebilirsin artık
Ben olmasaydım diğerleri arasında herhangi bir şair olacaktın;
Şiirlerin ise sayfalardaki mürekkep çizgileri*

Herkesin tanıdığı Stalin'in sesi, uyanıklıkla uyku arasına dalmış
Mandelştam'ın kulaklarında çınlamaya devam ediyordu.

“Müzik insan için bir tesellidir.”

Fedor gibi kaba saba bir adamın ağzından bu lafı duymak tuhaf. Neşeli bir şeyler çal demesi de alaycı gülüşlerle karşılanıyor.

Ortada tek bir çalgı aleti yokken, ahşap plakalar tavana kadar yükseliyor.

“Bildiğin şeyi çal” diye emrediyor ona itaat etmeye hazır olan Vlada’ya.

Vlada ağzında bir armonika varmışçasına parmaklarıyla tuşlara basar gibi yapıyor.

Üflemesi seslere, notalara, melodiye, mazurkaya dönüşüyor.

Kendi oyununa kendini kaptıran Vlada coşuyor, kendinden geçiyor.

Ayaklarıyla ritim tutuyor.

Havayla şişen yanakları sesleri besliyor.

Bu çocuğun gırtlığında bir demir ocağı var.

Bu kargaşayı durdurma emri, müzisyenin ağzında notaları donduruyor.

Taras Bulba lakaplı gardiyan müzikten hoşlanmıyor, bu cehenneme katlanacak tek kişi olan Vlada’yı sevmiyor.

Elbette terzi sevgilisi onu buradan çıkaracak.

Taras Bulba’nın ona taze haberleri var.

“Nişanlın evleniyor, beklemekten usanmış. Onun yaşında biri için anlaşılır bir şey. Ve her şeyden önce bir daha gürültü patırtı yok.

— Gürültü patırtı sensin.”

Ses güve yemiş battaniyenin altından geliyor.

Yaşayan ölünün söyleyecek sözü var. Hiç kimse bunu engellemez.

Yaşayan ölünün aklına yaşlı babası geliyor.

Yıllar geçtikçe fakirleşen, devrim öncesinin hali vaki yerinde tüccarı.

Hasta ve çocuklarından birinin yanında kalamayan babası. Hastaneden çıktıktan sonra kendini sokakta bulabilir.

Mandelştam altı ay önce Voronej'den ayrılırken ona yazmış olduğu mektubu gözünde canlandırıyor.

Mandelştam babasını sabırlı olmaya davet ediyordu.

Sürgünden döndüğünde birçok planı vardı. Her şey ona gülümsüyor gibiydi. Şiirleri yayımlandığında, yazar arkadaşları onu kutlayacak ve o da babasını evine kabul edebilecekti. Alacağı ödemeler, Nadejda'nın hayalini kurduğu küçük bir bahçesi olan kır evini fazlasıyla karşılayacaktı. "Senin kendi odan olacak, erkek kardeşim Şura'nın kendi odası olacak. Nadejda'nın kız kardeşi de bize katılacak. Ailenin aynı çatı altında toplanma zamanı yeniden."

Mektup 15 Mayıs 1938 tarihliydi.

Mandelştam pes etmek istemiyordu. Hep daha iyi günlerin geleceğine inanmak istiyordu.

"Öldüğünde kollarını yukarıya doğru uzatmıştı" diyecekti kamptan sağ olarak kurtulan biri Nadejda'ya.

O buz gibi Aralık ayında toprağın donmuş olması ve mezar kazanların ellerinin soğuktan küreğe yapışması nedeniyle, cesedi gömülmeden önce bir gün boyunca toprağın üstünde bekletildi.

Rüzgâr uzun sakalını titretiyordu.

Yüzünde büyük bir huzur vardı.

Vlada, hiçbir gardiyana yakalanmadan kampın çatısına nasıl çıkmıştı?

Kendini asmayacak kadar korkak olduğu için, soğuktan ölmeye karar verdi.

Bacanın üzerinde bir tahtta oturuyormuş gibi oturup Katinka'dan sonra onun için bir hayat olmadığını haykırıyor. Pantolonunu, pal-tosunu, şapkasını arkadaşları arasında dağıtmıştır, üstünde sadece iç donu vardır.

Edep bunu gerektirir.

Üç mirasçısının "Aşağıya in Vlada, ölüm seni yakalayacak" sözü karşısında kılını kıpırdatmıyor.

Bütün bir sabah ona yalvarılır. Ama Vlada bacaya mıhlанmış gibidir.

Gece çöktüğünde, Vlada hâlâ çatıda tünemiş halde.

Üç gündür hareket etmeyen Mandelştam kıpırdanmaya başlıyor.

"İn oradan velet" diye mırıldanıyor güve yemiş battaniyesinin altından.

Ve işte Vlada da iniyor.

Komaya girmiş olsa da, Mandelştam'ın, arkadaşları üzerinde hâlâ bir etkisi var.

Tünediği yerden inen Vlada, tavsiyesi için şaire teşekkür ediyor, elini öpüyor, sonra yatıyor.

Hayatının son gününe kadar uyumaya karar vermiştir artık.

Trenlerin gürültüsü, ölmek üzere olan şairin şiirlerini kendi kendine ezberden okumasına, onları yüksek sesle söylemesine engel değildir.

Coşkulu alkışlar duyar. Şiirleri beğenildiğine göre artık huzur içinde ölebilir.

Mandelştam, akli biraz daha yerine geldiğinde, alkış zannettiği sesin aslında sözler yerine ekmek isteyen arkadaşlarının protestosu olduğunu anlayacaktır.

İnsanın karnı açken ve cesetler ortak çukura fırıncı ekmeğini fırına nasıl atıyorsa öyle atılırken şiire ihtiyaç duyulmaz.

Ölüler, Vladivostok aktarma kampındaki günlük ekmek miktarı.

İsim asla belirtilmez. Üstünde bir numara olan ve cesedin ayağına iliştilmiş plaka kimlik yerine geçer.

Nadejda Sibirya'ya zorunlu geçiş yeri olan istasyonda Mandelştam'ı arıyor.

Günler boyunca bir kâğıt parçasına karalanmış bir söz bulmak, olduğu yeri ve hayatta olup olmadığını öğrenmek umuduyla yerlere bakmak, peronları arşınlamak.

Ailelerine haber vermek isteyen sürgünler bu yola başvurur. Tutuklamalar çok acımasızca yapılır. İnsanlar kaybolur. Ailelere nadiren önceden haber verilir.

Birkaç yıl sonra sürgünden dönenlerin, eşlerini, çocuklarını aradıklarına tanık olunmuştu. Bazıları ağlıyordu.

Aileleri bilgilendirmesi beklenen memurlar, yakarışlardan bunalıp usanmış oldukları için, gişeleri hoyratça kapatıyorlardı.

Sürgün edilen kişinin aile fertleri, rahatsız edici tanıklar oldukları için çoğunlukla ortadan kaldırılırdı. Annesinin veya babasının aleyhinde konuşmak hayatta kalmak için tek çareydi.

Onları vatan haini olan babalarından kurtardığı için Stalin'e teşekkür ettikleri duyulmuştu. Sokakta herkese haykırdılar bunu.

Mandelştam böyle birisinin babasına olan nefretini gözyaşları içinde yüksek sesle dile getirdiğini görmüştü.

Tuhaf zamanlardan geçildiği için, edilen üç beş laf gerçekte düşünülene nadiren uygun düşüyordu. Aleyhine konuşmak, şehirlerde, kırsal alanlarda, herkesin birbirini tanıdığı Voronej'de bile geçer akçeydi. İyi niyetli insanlar yanlış anlaşılmalardan söz ediyordu.

Voronej'deki sürgünleri bitip Moskova'ya döndüklerinde, bir yanlış anlaşılma daha. Normal bir hayata hakları olduğunu sanmışlardı.

Formanov Sokağı'ndaki dairelerinde kısa bir dönem, birkaç günlük mola.

Bir sabah çat kapı gelen doktor ve iki sivil polis, Mandelştam'ın iyiliğini istiyordu.

Sağlığından endişe edildiği için gizli tutuklama.

Moskova'ya yüz elli kilometre uzaklıkta yazarlara hizmet eden bir sanatoryumda tedavi görecekti.

"Trenin son durağı" diye düşündüler.

Böylece gün boyunca gidiş geliş imkânı.

Kamyonete bindirilirken aklına bir isim gelmişti.

"Samatika'ya gitmeyi neden kabul ettin?" diye soruyor kendi kendine Mandelştam, aklı başına geldiği bir anda. Yazarlar Evi. Bir tuzak.

Samatika'ya gitmeyi neden kabul ettin? Mandelştam NKVD'nin elinde, Yazarlar Birliği'nin yöneticilerinin ellerinde adeta bir oyuncaca dönmüş.

Yalanlar, onların yola çıkmadan önceki gün bir an önce sağlığına kavuşması yönündeki dilekleri.

Yalanlar, onların sürgün edilmesini ve cezasının infazını planlarken, gözlerinde yaşlarla vedalaşmaları.

Tutuklandığı gün, devrime karşı söyledikleri yüzünden henüz kesinleşmemiş olan beş yıllık hapis cezası.

Nadejda bunu daha sonra öğrenecek ve hafızasını en ufak bir ihmal, hata veya suç bulmak adına yoklayacak.

"Artık benimle ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Benim eski püskü ayakkabılarım, uzun sakalım, eskimiş bastonum onların vicdanını sızlattıyordu", arkadaşlarının sayısı azalıyordu. Bu nedenle, bir gün tiyatronun önünde enfarktüs geçirdikten sonra kendisine yazan Pasternak'a şöyle yanıt vermişti:

"Beni hatırladığınız ve sesinizi duymamı sağladığınız için teşekkür ederim. Bu, benim için her türlü gerçek yardımdan daha değerli.

Kilo vermeye devam ediyorum ve odamdan dışarı çıkmakta zorlanıyorum. İkinci hayatımı tek ve çok değerli dostuma, eşime borçluyum.

Hastalığım ne şekilde ilerlerse ilerlesin, zaman zaman bulanıklaşan aklımı sağlam tutmak istiyorum ve bu beni korkutuyor. Voronej'deki zorunlu ikametim ölümcül bir hal aldı. Beni en çok rahatsız eden düşüncelerden biri sizi bir daha asla görmeyecek olmam. Buraya gelip beni görme niyetiniz yok, değil mi? Sanırım bu, benim için yapabileceğiniz tek önemli şey."

*Bir taş yuvarlandı ve vadide kaldı
Nasıl düştü? Bunu kimse bilmiyor burada
Kendisi mi kopardı kendini dağın tepesinden
Yoksa bilinçli bir el tarafından mı atıldı...*

Kocasının izine rastlamadan Samatika istasyonunu arşınlayarak geçen haftalar. Kocasını evlerinde bulmak gibi mantıksız bir umutla Moskova'ya geri döndüğünde, bir hafta önce ona göndermiş olduğu paketi, üstünde "Vefat nedeniyle göndericiye iade" ibaresiyle buluyor Nadejda.

27 Aralık 1938 tarihli paket.

Birkaç ay önce Voronej'de sürgünün son bulduğu bildirildiğinde, gelecek onlara daha az kasvetli görünmüştü.

Haberi aldıktan sonra, fare ızgaracısı komşuları, onlara ait olan azıcık eşyayı da sokağa attı.

İkinci el döşegi, tencereleri, yastıkları birkaç rubleye satıp Moskova'ya gitmek için trene bindiler, başkentte onları iş bekliyordu. Bundan emindiler. Mandelştam şiirlerini yayımlayacaktı. Mandelştam Yazarlar Birliği'nde şiirlerini okuyacak.

İstasyona geldikleri gibi, Formanov Sokağı'na koşuyorlar.

Üç yıllığına başka bir yazara verilen daireleri onları bekliyor.

Her şey yerli yerinde. Sürgünleri sona erdiğine göre yeniden yaşayabilecekler.

Yazar arkadaşları tarafından sevinç ve coşkuyla karşılanacağından emin bir halde, Mandelştam geçmişte ona çok cömert davranmış Buharin'in kapısını, diğer tüm kapıları çalıyor. Kimse onları ağırlamak için müsait değil.

Para yardımlarından sorumlu olan Gorki onunla görüşüyor. Üstündeki kıyafetler eskimiş olduğu için, ona bir gömlek ve bir pantolon veriyor, biraz düşündükten sonra pantolondan vazgeçiyor.

Moskova sokaklarında iç donuyla dolaşmak zorunda.

Çift ile merdivende karşılaşan eski arkadaşları, onları tanıma-mazlığa gelir veya istemeye istemeye selam verirler.

Başkalarına yabancılaşmış, kendilerine yabancılaşmışlardır.

Mandelştam para istiyor, kendisinin ve karısının geçimini sağlamak için çalışma izni istiyor, özellikle de Yazarlar Birliği'nde bir

şiiir okuması yapmak istiyor, bunda ısrarcı. İsteklerini yineliyor Nadejda, kocasının sadık okurlarını dolaşıyor, iyi bir sayıya ulaşıyor.

Okuma oturumuna karar veriliyor, dört kişi katılıyor. Sürgünden döndüğünden beri yazar arkadaşlarının dışladığı ve sonunda bir dilenciye benzemiş olan şaire atılan bir tokat. Hırsızlarla ve katillerle beraber ola ola dönüşüğü bir dilenci.

Onlara şiirlerini okuyor muydu?

Bu ikinci gruptakiler onu alkışlıyor muydu?

Ve kendini bir tiyatro sahnesindeymiş gibi görüyor muydu?

Mandelştam kendisini taş taşımaktan kurtaran o koca adamı düşündüğünde duygulanıp ağlıyor.

Ona teşekkür etmek için, ilk şiir kitabı olan *Taş'tan* dizeler okumuştur.

Kitap, basımı tükenince, yaklaşık kırk yıl sonra yabancı bir yayıncı tarafından derlenip *Tristia et autres poèmes* [Tristia ve Diğer Şiirler] başlığı altında yeniden yayımlanmıştı.

Hasta kalbiyle orantısız derecede ağır işler yapan Mandelştam, günlerini Moskova'ya dönüşünü hayal ederek geçiriyordu.

Onu mıknaş gibi çeken şehir.

Düşüncesinde Tanrı'nın yerini almış olan Moskova.

*İmgen acı verici ve kırış kırış
Onu fark edemedim siste ben,
"Aman Tanrı'm"! dedim yalan yanlış,
bunu dile getirmeyi istemeden.*

*Tanrı adı, büyük bir kuş kadar,
Göğsümden uçup gitmeyi bildi!
İlerde tüten kalın bir sis var,
Gerideyse boş bir kafes kaldı...⁶*

Yahudi doğup kurulu düzene isyan ederek Hristiyan olan Mandelştam kaostan kaosa sürüklenip duruyordu.

6 Çeviri: Kaşauby Miziev - Ahmet Necdet.

Mandelştam ile Nadejda, Voronej’de sürgünde geçen üç yıldan sonra Moskova’ya döndüklerinde, Yazarlar Birliği’nin duygusuz muamelesi karşısında, üç yıldır giymekte oldukları eski püskü kıyafetler içinde kendilerini zavallı hissetmişlerdi.

Nadejda’nın annesinin valizinde aynı manto ve sert deri çizmeler vardı, Mandelştam için aynı kürklü manto, Nadejda için aynı elbise.

Mis gibi yemek kokuları onları her katın sahanlığında durduruyordu.

Kantinin bir köşesinde oturmuş, yemek yiyenleri seyreliyorlardı. Rejim tarafından kabul gören yazarların tabaklarındaki büyük et parçaları ağızlarını sulandırıyor.

Stavski onlarla görüşmek istemedi, Svorski de, Buharin ise ortada yoktu.

Aşağılanmış, bitkin bir halde olan Mandelştam merdivenlerde baygınlık geçirdi.

Tekrar kendine gelip ambulansla eve getirildikten sonra, ertesi gün saldırı için tekrar yola koyuluyor.

Edebiyat Vakfı için erkenden yola çıkıyor.

Eninde sonunda birisi ona çalışma izni verecek, öbür türlü kirasını nasıl ödeyecek ki.

Cevap ise, “Hüküm giymiş olduğunuz için Moskova’da çalışmanız yasak. Dolayısıyla burada kalmanız da yasak” oluyor.

Şaşkına dönen Mandelştam, cezasını çekmiş olduğu için, kendisine istediği yerde kalabileceğinin bildirildiğini belirtiyor.

İstedığınız yerde ama Moskova’dan yüz elli kilometre uzak bir bölgede.”

“Voronej’e geri mi dönmeli?” diye soruyor kendi kendine durumu kavrayamadığı için, ikinci kere bilincini kaybetmeden önce.

Tuzağa düşürülmüştür Mandelştam. Onu daha iyi kısıtırmak, daha iyi izlemek için serbest bırakmışlardı.

Zamanı geldiğinde onu yakalamak için.

Hayırsever bir kişi ona mütevazı olmasını, bekçi veya vestiyer görevlisi olarak çalışmasını tavsiye ediyor, hatta neden bahçıvanlık yapmıyordur ki bir küreği bile kaldıramayacak haldeyken; kalbinin yarısı güçten düştüğü için en ufak bir güç harcadığında nefesi kesilmektedir.

İki gün içinde ikinci kez baygınlık geçiriyor, Edebiyat Vakfı'nın karşısındaki kaldırımda.

Hastaneye kaldırıldığında, Nadejda onu pencerenin karşısında kollarını açmış, boşluğa atlamak üzereyken buluyor. Bu sahne Nadejda'da takıntı haline gelecekti.

Başarısız intiharı gönderilmesini geciktiriyor. Yattığı süre boyunca sürgüne gönderilmeyecektir.

İnsani değerleri son derece gözeten polis, onu birkaç gün rahat bırakıyor.

Kalbi yüzünden hastaneye kaldırılmıştır, gel gör ki psikiyatristlerin ve nörologların ellerindedir.

Mandelştam tutarsız şeyler söylüyor, yirmi yıl önce ondan aşırılmış bir sepet hakkında konuşuyor. Annesinden gelen bütün mektuplar ve o dönem yazdığı şiirleri bir anda yok olmuştur. Sepetini istiyor.

Yavaş yavaş aklını kaybetmektedir ve Nadejda onun güzel aklının yitmesine çaresizlik içinde tanıklık eder. Son sözü korku, açlık ve yok edeci gözü dönmürlük olacak.

Mandelştam'ın suçlamaları yeni bir aramaya neden olur.

Odalarında yapılan arama sırasında el konulan kâğıtlarda Nadejda'nın el yazısı vardır:

“Şeker, çay,un, tuz, sabun, tornavida, fare zehri... mürekkep”

Mürekkep kelimesi hoşla gitmiyor. Artık yazmayan biri için neden mürekkep. Yatak, yastık, ayakkabıların içi, iki tencerenin dibi aranıyor.

Nadejda, değerli kocasının paranoyadan mustarip olduğunu unutmak için bütün dikkatini günlük ihtiyaçlara verir.

Mandelştam bir sabah evyenin üstünde, duvara çivilenmiş aynanın karşısında tıraşını yarıda keserek, kendine yapılan işkenceyi gözleriyle görmesi için Nadejda'yı çağırır. Ne zaman aynada kendine bakmak istese, Stalin'in yüzü kendi yüzünün üstüne yapışmaktadır.

Mandelştam halüsinasyonlarına inanır. Zorba liderin çiçek bo-

zuğu yüzünü, gür kaşlarını, bıyığını, özellikle de bıyığını, cilalı yüzey üzerine bir parça kömürle çizdiği bir morsun bıyığını kendi gözleriyle gördüğüne göre, ona karşı çıkmak bir işe yaramaz.

O günden sonra bir daha tıraş olmayacaktır. Her geçen yıl biraz daha uzayacak sakalı onu bir keşiş, bir peygambere benzetecektir.

“Noel Baba” diye cığlığı basacaktır sokakta onu gören bir çocuk.

Moskova'da kalması yasaklanan Mandelştam, hastaneden taburcu edildiğinde yeni bir sürgün yeri belirlemelidir.

Çift, bazı arkadaşlarının yardımıyla, başkente yüz elli kilometre uzaklıkta bulunan kasaba ve köyleri gözden geçirir.

Daireleri başkalarına verildiği için tekrar kaçak durumuna düşerler ve ev ev dolaşırlar.

Arkadaşları yer yetersizliğinden onları misafir edemez.

Bir şair nezaketsiz davranarak işin içinden çıkıyor: Mandelştam'a şiirlerini sevmeyi söylediği sonra ona dışarıya kadar eşlik ediyor.

Moskova'da son gecelerini sokakta mı geçirdiler? Kimse bilmiyor.

Onları bir bankın üstünde dipdibe oturmuş, bacalardan gökyüzüne süzülen dumanlara dalgın dalgın bakarken hayal ediyorum.

Yerden gelen soğuk kıyafetlerine işliyor, yıldızlar yanıp sönüyor, bir kuyruklu yıldız kayıyor ama ikisi de istavroz çıkarmıyor.

"Dünya öldü ama henüz bilmiyor. Dönmeye devam ediyor" diyor Mandelştam.

Mandelştam'a onu destekledikleri konusunda güvence verip aslında onun Moskova'nın dışına sürülmesi için fazlasıyla çalışan Stavski ile Surkov'un arasındaki konuşmayı da hayal ediyorum.

"Nadejda yine benden para istedi. Geçmişte yapabildiğim her şeyi yaptım. Sürekli dileniyor. Özellikle de kocasının sürgünü sona erdiği için şiirlerinin yayımlanmasını artık hiçbir şeyin engellemeyeceğine inanıyor.

— Bu kadın bir manipülatör. Sürekli bir şeyler talep ediyor. Bu ikisi asla tatmin olmuyor.

Lanetli bir çift. Arkadaşlarını bıktırdılar. Birinin evinde yemek yediler, diğeriinkiinde uyudular.

— Mandelştam ölse iyi olur. Kafası koparılsa da koşmaya devam eden bir ördeğe benziyor.

— Bütün Yahudiler gibi sebatkâr. Moskova'ya dönerek kendini ateşe attı.

— Voronej'de kendisi gibilerle, diğer sürgünlerle kalmış olsaydı daha iyi olurdu.

— Bütün arkadaşları ona dönmemesini tavsiye etti ama o kimseyi dinlemedi.

— Stalin'e yazdığı övgü dolu şiir, çok kötü bir fikirdi.

— Daha önce insan yiyen diye nitelendirdiği adamı övmesi suçunu affettirmedi. O şiiri yazdığım zaman ipin ucundaydım, diyor.

— Onu taklit eden Ahmatova'nın da mazereti vardı: Oğlunun boynundaki ipi sıkıyorlardı.

— Başarısız intiharı ise başka bir kötü fikir.

— Bunlar, insanların ona anlayış ya da merhamet göstermesini sağlamadı. Mandelştam sürekli yanlış adım attı.

— Onun şiirini affetmeyen Stalin, kendisine atfetmiş olduğu methiyeye karşı duyarsız kaldı.

— Tükürdüğünü yalamış gibi oldu.”

Bir türlü ölmeyen şair, üzerinde yattığı tahta üzerinde huzursuzca kıpırdanıyor.

Zihni ona oyunlar oynamakta. Olmayan bir şeyi yakalamak gibi.

Samatika'ya gitmeyi neden kabul etti?

Yazarlar Evi bir tuzaktı. Bir hapishane.

“Doktor” dışarı çıkmasını yasaklar.

Kaçmak fikri, içselleştirdiği, araç ve enerji eksikliğinden dolayı asla gerçekleşmeyen bir saplantı haline gelmişti.

Nadejda'yı dinlemeli ve herkes uyurken kaçmalıydı.

Eğer kaçmak isteyen kendisi olsaydı ve Nadejda fikrinden caymasaydı.

Onun durumunda, anılarla birbirine dolanmış yumağı çözmek zor.

Tahta döşegin üstünde kıpırdanmak olayların tarih sırasını vermiyor.

Zorluklarla karşı karşıya geldiğinde düşünceleri onu her seferinde Moskova'ya geri götürür. Vazgeçemediği Moskova'ya.

Kendilerine yasak olan şehrin havasını koklamaya gitmek için Nadejda ile beraber her fırsatta Voronej'den kaçıyorlardı.

Günübirlik gidiş gelişler.

Son tren onları تنها bir istasyona getiriyordu. Gişe kapalı ve tek bir yolcu yok.

Yürüyerek dönüş. Dondurucu gecede bir saatlik yürüyüş.

Dayanılması en güç olan: Rüzgârdan dolayı üstünde ilerlemekte zorlandıkları nehrin üstündeki köprüyü geçmek.

Nefes almakta zorlanan Mandelştam'da, yine hayattan kurtulmak için buz gibi suya atlama isteği.

Eve geldiklerinde, onlara acıyan ev sahibi yemek artıklarını veriyordu.

Voronej, Samatika cehennemiyse kıyaslandığında bir sayfiye yeri gibi.

Şu an, zırhı haline gelen battaniyesi altında bunu düşünüyor.
Bu zırh onu, sürgündekileri ölümler ve hayattakiler olarak ikiye ayıran gardiyanlardan koruyor.
Yaşayan ölümler onların anlayışının dışında kalıyor.
Dışarıdan bir ceset.
Sadece ekmek dağıtımı sırasında yukarı kalkan kolu yaşıyor.
Soğuk, açlık, acı artık onu etkilemiyor.
Kupkuru, etsiz bir beden.
Halüsinasyonlar etin yerine geçiyor.
Fedor'un her sabah söylediği gibi dünyanın sonu bu.
Mandelştam da diğerleri gibi kaçıyor. Ama köprüden sadece o geçiyor.
Köprü'nün ortasına geldiğinde köprü ikiye ayrılıyor.
Arkasında bir engel belirliyor, geri dönmek imkânsız, hayatının kalan kısmını su sesiyle geçirmeye mahkûm oluyor.
Donuk ve kapkara bir su yığını yükseliyor de yükseliyor.
Sonunda da onu boğuyor.
Mandelştam yüzme öğrenmemiş olduğu için pişman oluyor.
Sınıfta bu tür gezilere katılmayan tek öğrenci.
Diğerleriyle birlikte hareket etmeyen tek kişi.
İçinde yettiği burjuva ortamının reddimi yoksa Yahudi bir aileye mensup olmaya bağlı farklı olma hissi mi?
Çocukluğunun Petersburg'u. Gerçek dünyadan önce bir dünya, şimdi düşündüğünde.
Sessiz geçen çocukluk.
Tüccar baba sadece rakamlarla konuştu.
Anne, toz ve solmuş gül kokan dairede üzüntüsünden susardı.
Okuma yazma bilmeyen büyükanne söz dağarcığını üç kelimeyle sınırlamıştı: "Yemek yedin mi?"
"Yemek ye" diye tekrarlıyordu Nadejda.
"Ye, bir deri bir kemik kaldın.
Nohut magnezyum açısından zengindir.
Magnezyum beyni besler.
Yazabilmek için ye.
— Kimin için yazayım? Şiirlerimi yayımlamam yasak.
— Kendin için yaz, benim için, bizim için... ya bir çocuğumuz olsaydı? Bir bebek, ikimiz için gerçek bir bebek?
— Dün bir inekten bahsediyordun. Bugün ise çocuktan. Nasıl

bakarız? Bunu düşündün mü? Bebekler nohut yemez. Bebeklerin dişleri yok.”

Unutulmaz bir an, Nadejda’nın parmağı sıska göğsünü işaret ediyor.

Battaniyesinin altındaki yaşayan ölü katıla katıla gülüyor.

Voronej'deki odalarında gece.

Duvarlar, sanki onu dışarı atmak istercesine Mandelştam'ın üstüne üstüne geliyor. Yazarlar Birliği'nin verdiği kıyafetlerle buz gibi sokaklara çıkmak zor.

On beş metrekafe içinde elini kolunu sallayarak ileri geri yürüyordu.

Kendi kendine söylenerek.

Ölen bir yazardan miras kalan manto, onu soğuktan korumuyordu.

Ölü adamın soğuk nefesini ensesinde hissediyordu.

Sadece gömlek, pantolon yok, diye karar vermişti Gorki.

Büyük yazar bu davranışıyla avangard şiiri küçümsediğini göstermişti.

Dilenci görünümü.

Çift, fiziksel görünüşlerine karşı kayıtsızdı.

Zihinleri öncelikle yiyeceklerle meşguldü.

Karınları açtı. Her zaman açtı.

“Peki ya bir ineğimiz olsaydı?”

Tırmanışa geçen trenin düdük sesi gibi, Nadejda'nın ikide bir yineleyip durduğu şeyler Mandelştam'ı tepkisiz bırakıyordu.

“Ya senin için daha az eskimiş bir palto, ikimiz için daha az güve yemiş bir battaniye ve nohuttan başka yiyecek bir şey bulabilseydik...”

Her öğünde üç avuç nohut. Boş bir kesenin ağzını elinde tutan Nadejda'nın kararı.

Karınları aç, üstleri başları dökük, kendilerinden utanmamak için aynalardan kaçıyorlardı.

Evlerinde ayna yok.

Beş kez taşındıktan sonra, sahip oldukları tek ayna kaybolmuştu. Mağazaların vitrin camlarına yansıyan bulanık karaltı aslında onlar değilken onlara aitti.

Onları tanınır kılan tek şey, Nadejda'nın annesine ait sarı deriden eski bavulun içindeki çizimlerdi.

Otuz yıl önce Petersburg'daki prestijli Tenişev Okulu'nun hep iyi giyimli eski öğrencisi bir dilenciye benziyor.

Annesi oğlunun seçkinler sınıfının bir parçası olmasını istiyordu.

Mandelştam o okuldan devrimci çıktı.

Volga Nehri üzerindeki soğuk şehirdeki çocukluğundan beri, Mandelştam Volga'ya eriyen karlarla inen buzdağlarına benzeyen yüksek buz kütlelerinin karşısında duruyor.

Yaşlanan karısının koluna girmiş yaşlı Gorki'nin karşısında duruyor.

O şehrin en güzel kızına, Lidia Zinovieva'ya âşıktı.

Kadının ölümü onu umutsuzluğa düşürecekti.

Bir yıl sonra Marina Tsvetayeva ile tanışması yarayı kapatmayacaktı.

Marina'nın yaygaracı cazibesi, sert sözleri, ateşli şiirleri onu hem allak bullak eder hem de korkuturdu.

*Sen deviriyorsun başımı geri –
Kibirli ve palavracısın zira.
Bu şubat nasıl da eğlenceli
Bir yol arkadaşı verdi bana!'⁷*

diye yazar Marina tanışmalarından sonra.

Sağı solu belli olmayan Tsvetayeva'yı Mandelştam'ın kaşlarına kadar değen uzun kirpikleri baştan çıkarmıştı, geri kalanı değil.

Mandelştam onun Petersburg'u keşfetmesini sağlamıştı, o ise Mandelştam'a, bedenlen orada olmadan, Moskova'yı keşfettirecekti.

Tsvetayeva'nın sesi, hareketleri, kültürü bütün bir yaz aklından çıkmayacak.

Onları Volga'nın ikiye ayırdığı soğuk şehre yanında getiriyor, tıpkı erotizm ve Marksizm arasında ikiye ayrılmış şiirleri gibi.

7 Çeviri: Azer Yaran.

Fikrini değiştirmeden önce, 1917’de Marksizm’e gerçekten inanmıştı.

“Devrim kùltürün sonunu ilan eder, parti tersine dönmüş bir kilise, aynı otorite ve hatta aynı biçimde Tanrı’ya boyun eğmedir. Onlar için insan yoktur. İnsan, kendisi için değil, kendisinden inşaat yapmak için kullanılan çimentodur, tuğladır sadece.”

Komünizm hayranlarının düşüncelerine aykırı bir açıklama.

Akşamdan sabaha Mandelştam şüpheli bir şahıs olmuştu.

Marina Tsvetayeva da şüpheliydi, kocası Sergey Efron Kızılar’a karşı mücadele etmek için Beyazlar’a katıldığından beri.

Yüce Ahmatova da şüpheli görölüyordu.

Kocası şair Gumilev kurşuna dizilmiş.

Oğlu Liova sürgün edilmiş.

Ahmatova istenmeyen kişiler arasındadır.

Stalin ülkeyi kendi siyasi görüşünü benimsemeyenlerden temizlemeye karar vermişti.

Sibirya’daki köyler, yeni sürgünlere yer açmak için boşaltılıyordu.

Mandelştam ve Nadejda, Saviolovo’dan çok uzakta olmayan kırlarda bir yürüyüşleri sırasında, boş bir köy keşfediyorlar.

Köyün tüm sakinleri sürgün edilmişti.

Sadece mezarlık doluydu.

Tanıklardan kurtulmanın gerekliliği olarak aileler bütün olarak yok oluyordu, NKVD böyle karar vermişti.

Dört bir tarafta ölüler görölüyordu

Kırk bin pencere...

1931’de yazılmış iki dize aklına geldi uyurken.

Mandelştam uykusunda mırıldandı bunları.

Öğleden sonra gördüğü mezarlıkta şimdi.

Bir adam onu takip ediyor. Adamın nefesini ensesinde hissediyor.

Stalin olduğunu biliyor ama öncekinin aksine bu defa korkmuyor.

“Şiirini okurken sesini duyuyor musun?

- Sesimin nesi var?
- Sesin yok, yaklaşık otuz yaşından beri bana seslenmeyi bırakmadığına göre seni işiten tek kişi benim.

*Kremlin'in dağcısından başka kimsenin sesi duyulmuyor
O katilin ve insan yiyenin...*

Sözünü geri almadan önce sen söyledin bunu.

Stalin'e yazdığın methiye beni güldürdü.

Dilenir gibi yazmışsın.

Bir parça domuz pastırması ve bir tabak çorba elde etmek için.

Yazıklar olsun sana Mandelştam. Boşu boşuna küçülttün kendini.

Seni beslemediğimden, senin saplantın olarak yazını besledim.

Karınları sürekli aç olan Mandelştam çifti. İki dilenci.

Sonunda karnının bana aç olduğuna inanacağım, gerekirse beni yiyeceğine.

Bir sivrisinek tarafından yenmiş insan yiyen.

Ha ha ha ha."

Mandelştam, Stalin'in yüksek sesli kahkahasıyla uyanıyor.

Mandelştam'ın düşünceleri, bir saatin durmuş akrep ve yelkovanı.
Mütemadiyen onu üç yıl önceki ikinci tutuklanmasına geri götürüyor.

Samatika'yı kendisi mi seçmişti yoksa onu zorlamışlar mıydı?
Voronej'deki üç yıllık sürgünden döndüklerinde, çift başkentte istenmiyordu.

Yirmi dört saat içinde şehri terk etme emri.
Ancak Mandelştam yola çıkışını hep ertesi güne erteliyor.
Geceleri tutuklanma korkusu Şklovski'de uyumasına neden oluyor.

Her katta duran asansörün gürültüsü.
Sokaktaki otomobillerin gürültüsü onu dehşete düşürüyor.
Eve dönüyor.
Kendini aslanın ağzına atıyor.
Kapı iki kere vuruluyor.
Sıradan bir sabah.
Nadejda, sabahlığı üstünde, doktora ve ona eşlik eden iki sivil polise kapıyı açıyor.

Tutuklamalara alışkın olan Nadejda, yedek giysileri koyduğu bir çanta hazırlıyor.

Çantaya gerek yok, onu temin ediyorlar.

Onu size geri getireceğiz.

Sadece birkaç soru.

Uyku sersemi Nadejda, durumun korkunçluğunu kocası kapının önünde park etmiş kamyonete bindirildiğinde anlıyor.

Kocasını hapisanede ziyaret ettiğinde, devrime karşı hareketlerinden dolayı kendi seçeceği bir sürgün yerinde beş yıl zorunlu çalışma cezasına çarptırıldığını öğrenecek.

Moskova'ya en az yüz elli kilometre uzaklıkta bir yerde.

Onları barındırabilecek olan tüm şehirler arkadaşlarıyla birlikte gözden geçirildi.

Nereye gideceklerini bilmiyorlar.
Nereyi seçmeli, polis baskınlarıyla bilinen Kolomna mı?
Yoksa katilleri ve adi suçluları yığdıkları Stavelovo mu?
Sibirya'ya giden yola açılan, leş kokan şehir Aleksandrov mu?
Cezalarını çektiklerine inananların tekrar tutuklandığı, başka
bir cehenneme sürgün edildiği Mekles mi?
Samatika'yı seçme nedeni istasyonu muydu?
Moskova'ya ulaşmak trenle iki saat.
Orada aşağılansalar da, onları büyülemeyi sürdürüyordu Mos-
kova.
Eski dostları onlara sırt çevirse de.
Sadece Şklovski, onlara kapısını açmaya devam ediyordu.
Onlara yiyecek ve yatacak yer vermeye.
Ve her ziyaretlerinde ellerine birkaç ruble sıkıştırmaya.

Mandelştam'a bir dinlenme yeriymiş gibi önerilen Samatika'nın
en kötü hapishaneden bile daha kötü olduğu ortaya çıkıyor.

Yazarlara hizmet veren sanatoryum, Sibirya'ya zorunlu bir geçiş
yeridir sadece.

Buradan çıkmak için yaptığı tüm talepler reddedilir.
Etrafı muhbirlerle çevrilidir.
Gece ve gündüz izlenir.
Çift kaçmak ister ama buralardan ayrılmak için bir ulaşım aracı
bulamaz.

Hastalıktan zayıf düşmüş olan Mandelştam yirmi beş kilometre
yürüyecek halde değildir.

Treni düşünmek gereksiz.
İstasyondan geçen trenler, penceresiz vagonlarda canlı hayvanlar
gibi üst üste yığılmış sürgünlerle doludur.

Nadejda anılarında, "Stalin sütun üstündeki kaymağı alır gibi
ülkenin kaymağını alıyordu" diye yazar.

"Stalin'in kafaları kesmesine gerek kalmıyor, kafalar kendileri
düşüyor" der Mandelştam.

"Belli bir tipteki insanların sistematik imhası."
Polis baskınları bazen dururdu.
Aşırı kalabalık hapishaneler sayesinde, insanlar nefes alır, duvar
kenarlarından değil de sokaklarda rahat rahat yürürlerdi.

Kurşuna dizilenlerin yerlerini yeni şüpheliler alır.

Tutuklamalar yeniden başlar.

Mandelştam, akli başında olduğu nadir zamanlarında, kalbi ona işkence etmeyi bıraktığında, dünden bugüne yitip gitmiş aydınları ve sanatçıları düşünür.

Birçoğunda el yazısı şiirleri vardı.

Ya da zamanını şiirleri kâğıda dökmekle ve dağıtmakla geçiren Nadejda'nın kopyaları.

Gizlemek, saklamak, görünmez olmak.

“Şapkanı çıkar. Fark edileceksin” diye tekrar edecek Nadejda kocasına, sokağa her çıktıklarında.

Her Sovyet vatandaşı tabiatı gereği şüpheliydi.

Nadejda sürgün edilen ama hiç şikâyetçi olmamış olan genç bir kemancıdan bahsediyor.

Onunla aynı kaderi paylaşmamak için karısı ve çocukları tarafından yerilen adam, Volga boyunca ilerliyordu.

Geçimini sağlamak için düğünlerde ve kutlamalarda çalardı.

Nazik, güler yüzlü, kemanı yanında olduğu sürece sürgüne katlandı.

Ama köyde bir kutlama sırasında keman çalarken gece gürültü yaptığı için kemanına el konulduğu gün intihar etti.

Onu bir kirişte asılı buldular.

Nadejda, kocasını o sürgünden bu sürgüne takip eden bir şarkıcıyı da anımsıyor.

Adam zorunlu bir çalışma kampında.

Kadın şarkı söyleyerek hayatını kazanmakta.

Otuz yıldır ayrılır, kadın kocasının salıverilmesini bekliyordu.

Yaşlanmak onu korkutmuyordu.

Aynı çatı altında buluştuklarında kocası onu yeniden sevecek.

Adam serbest bırakıldığında karısını ancak gözyaşları arasından tekrar görmeye vakti oldu.

Ona sürgününün bittiği söylendiği gün tekrar tutuklandı.

Başka bir şehre sürgün edildi.

Mandelştam battaniyesinin altında hayatının mutlu anlarını hatırlamakta zorlanır.

Hafızası, mobilyaları, perdeleri, halılarıyla çocukluğunun evini silmiş, piyano çalan annesinin gözyaşlarını tutmuştur sadece.

Voronej'den, onu son derece mutlu eden saka kuşunu değil de kaçmadan önce kuşu yiyen kediyi tutmuştu aklında.

Mutsuzluğu kendine çeken Mandelştam yok ediyordu, yok oluyordu.

“Nasıl kuş uçmak için yaratılmışsa, insan da mutlu olmak için yaratılmıştır” diye yazar Pasternak ona bir mektubunda. Ama iki şair aynı hamurdan yaratılmamıştı.

“Ölü mü, yaşıyor mu?” diye sorarlardı birbirlerine her sabah kamptaki komşuları.

Ekmek somununu paylaştıkları aynı adam, ceset hakkında konuşuyorlar.

Bir kuyunun dibinde iki siyah taş, Mandelştam'ın açmayı başardığı zamanki gözleri.

Ölü bir dal, Mandelştam'ın ekmek payını sahiplenmek için komşusu tarafından yukarı kaldırılan zayıflamış kolu.

Mandelştam gözlerini açmak için bu kadar çaba sarf etmesi gerektiğini bilmiyordu, kolunu kaldırmaktan âciz olduğunu bilmiyordu.

Dışarıdan bakınca ölü ama sorular sormaya devam ediyor:

İşaretlere önem vermek gerekir miydi?

Felaketten kaçınmak için batıl inançlı olmak?

Zadonsk'ta kaldıktan sonra paramparça olmuş bir şekilde buldukları battaniyeleri nasıl açıklanabilir?

Ya yastığın içinde sakladığı şiirlerinin sulandırılmış mürekkebi?

İkonları rüyasında görmüş olan Nadejda'nın dehşete düşmesine önem vermek gerekir miydi?

Kader onları uyarmıştı.

Gündelik hayatla meşgulken, buna kulak asmadılar.

Açlık, soğuk, tutuklanma korkusu onları daha az tedirgin etmiş olsaydı, daha iyi taktik geliştirir, ülkenin en güçlü adamına karşı gelmektense dönemin şartlarına göre hareket ederlerdi.

NKVD'ye karşı kaleminin değeri neydi ki?

Her şeye kadir olan diktatöre karşı bir tek adam ne yapabilirdi ki?

Art arda dizilmiş sözcükleri bir ordu oluşturmuyordu.

Kendi kadar zavallı, kendi kadar güçsüz sözcükleri.

Tüm kâbuslarına giren Stalin'e karşı onu korumaktan âciz sözcükleri.

Moskova'ya geri dönüyor.

Boş sokaklar.

Pencerelerde ışık yok.

Kapılar rüzgârda çarpıyor.

Bir çizme sesi, gecenin içinde, arkasında, önünde, etrafında cınlıyor.

Şehrin tüm duvarlarında duyulan ses.

Kızıl Meydan'da dağılmadan önce Kremlin'in yüksek duvarında.

Karanlığın içinden bir şapka, gür kaşlar, bir bıyık belirliyor.

“Diğerleri nerede?” diye soruyor Mandelştam şapkaya, kaşlara, bıyığa.

“Sibiry'a'da, tamamen kendi istekleriyle gittiler. Sensiz. Seni terk ettiler. Karnını doyurman için bir tek bakkal ya da restoran kalmadı.

Açlıktan öleceksin.

Aynı kadere maruz kalacaksın, senin de yiyeceğin hiçbir şey yok. Görünürde ne bir koyun ne de tavuk, ağaçlarda meyve de yok.

Zaten artık ağaç da yok, hepsi bakımsızlıktan, sulanmamaktan, budanmamaktan öldü.

Tüm bahçıvanlar kurşuna dizildi ya da Sibiry'a'ya sürgüne gönderildi.

Ülkede sadece ikimiz kaldık. Birbirimizi yemeğe mahkûm.”

Stalin'in tiksinierek yüzünü buruşturması.

“Senin etin de yenmez, bu riske girmeyecektim.

Çok sert bir et, buruş buruş, kanı çekilmişbir deri.

Sen ölüsün Mandelştam ama bunu bilmiyorsun. Ekmek somununu almak için kolunu kaldırmak bir ölüyü canlı kılmaz.

Ve içinden de ki insan yiyen diye nitelendirdiğin kişi ceset yemez.

Bugünden itibaren kendini ölü bil.

Stalin sana ölme iznini veriyor.”

Aynı gün, Nadejda'nın Mandelştam'a gönderdiği paket üstünde “Vefat nedeniyle göndericiye iade” ibaresiyle geri gönderilir.

Tarih 27 Aralık 1938'dir.

Bir toplu mezara atılan Mandelştam.

Çok karlı bir gece yarısı büyük bir gizlilik içinde gömülen Puşkin. Onu taşıyanların ayakları altındaki buz çıtırdıyordu.

Nadejda, Mandelştam'ın cesedini toprağa veremediği için, şiirlerini toplamak umuduyla onları saklayanları teker teker ziyaret edecek.

Yirmi yıl boyunca, Vladivostok aktarma kampından sağ çıkanları, kocasının ölümüne tanıklık edenleri bulmak için ülkeyi karış karış gezecek.

Olaylar böylesi uzak bir tarihte gerçekleşmişken ve kimse kamptan zarar görmeden çıkmadığı için az sayıdaki tanıgın aklı paramparçayken, doğruyla yanlış birbirinden nasıl ayrılır, diye sorar Nadejda kendine.

İnsanlık dışı tutukluluk koşulları göz önüne alındığında, ölüm olası yegâne kurtuluş yoludur, der biri.

Kolima'ya deniz yoluyla gönderilen mahkûmlar, koy donduğunda yolculuk sırasında öldüler. Mandelştam onların arasındaydı, diye ileri sürer bir diğeri.

Başka biri, ağzına kadar insan dolu, açıldıktan sonra dinamitle patlatılan teknelerden bahseder.

Sağ kurtulan biri, şiirini takdir edecek yegâne kişiler olan katillerin ve hırsızların toplandığı bir mahzende şiirlerini okuyan yaşlı bir deliyle tanışmış olduğunu söyler.

Kolima'da cezasını çekmiş olan bir Kazarnovski'nin tanıklığı Nadejda'ya güven verir sadece.

Gulagdan kurtulduktan sonra oturma izni, ekmek karnesi olmadan ülkeyi dolaşmış, polisten kaçmak için saklanmış, korkusunu alkolle dindirmişti. Gece gündüz yalınayak yürümüşü.

Nadejda ona annesinin lastik ayakkabılarını verdi.

“Ayakkabılar ayağına olacaktı; ayak parmakları donunca kangren olmamak için bir balta ile parmaklarını kesmişti.”

Mandelştam ile aynı barakada, onunla yan yana yaşayan Kazarnovski, akli başında olmayan bir adamı anlatır.

“Paçavraya dönmüş deri mantosu içinde donuyordu, nerdeyse hiçbir şey yemezdi, yemek korkusu büyüktü, yemek kabını sürekli karıştırırdı, gardiyanların ona sert davranmasına neden olurdu bu ama durumu için Stalin’e yazacak olan Romain Rolland sayesinde kaderinin düzeleceği hayaliyle kendini avuturdu.”

Bir başka ayrıntı: Mandelştam Kazarnovski’den, eğer serbest bırakılırsa, Nadejda’yı bulmasını ve yardımına gelinmesi için Edebiyat Vakfı’nın devreye sokulmasını istemişti.

“Bütün hayatı boyunca prangasına bağlı bir mahkûm gibi yazar örgütlerine bağlı kalan Mandelştam, onların izni olmadan bir parça ekmek alamadı” diye yazar Nadejda acı içinde.

Nadejda, otuz yıl sonra, onun iade-i itibarı için mücadele ederken, Mandelştam’ın şiirlerini de içeren, kamptan kampa, hücreden hücreye dolaşmış albümlere denk geliverir.

Bu hücrelerden birinde, ölüm mahkûmları kocasının şiirlerinden birini kaydetmiş ve duvara onun dizelerinden ikisini kazımıştır.

*Gerçekten hayatta mıyım?
Ve ölüm gelecek mi bir gün?*

*Mandelştam'ın Mayıs 1934'te ilk kez tutuklanmasına neden olan
Stalin hakkında yazdığı şiir*

Yaşıyoruz, ama hissetmiyoruz artık bastığımız toprağı.
On adım öteden duyulmuyor konuştuklarımız.
Oysa ne zaman iki çift laf edecek olsa birileri,
Kremlin'in dağcısını anmadan edemiyorlar.

Parmakları kalın tırtıllar gibi
ve ağır kurşun gibi dökülüyor ağzından kelimeleri.

Hamamböceğı bıyığı sırtıyor
ve pırıl pırıl çizmelerinin üstleri.

İnce boyunlu adamları sarmış çevresini,
bu insan bozuntularının soytarılıklarıyla oyalanıyor.

Biri ıslık çalıyor, biri miyavlıyor, biri inliyor,
Yalnız o parmağını bize sallıyarak kükrüyor.

İnsan karnına, alnına, şakağına, gözüne
nal fırlatır gibi durmadan emirler yağıdırıyor.

Bu geniş omuzlu Kafkas Kocası, tatlı bir meyve gibi
dilinin üstünde yuvarlıyor her idam kararını.⁸

Kasım 1933

8 Çeviri: Cevat Çapan.

YAYINCININ NOTU

Vénus Khoury-Ghata'nın bir ana motif olarak alıntılandığı iki dize,

*Kremlin'in dağcısından başka kimsenin sesi duyulmuyor
O katilin ve insan yiyenin...*

Stalin hakkında yazdığı şiirin ilk versiyonundan alınmıştır. Bunu, Nadejda Mandelştam'ın kaleme aldığı anılarının ilk cildi *Contre tout espoir*'dan öğreniyoruz.

KISA KAYNAKÇA

Anna Akhmatova, *Requiem - Poème sans héros et autres poèmes*, Rusçadan çeviren: Jean-Louis Backès, Poésie/Gallimard, 2007.

Paul Celan, *La rose de personne*, Almancadan çeviren: Martine Broda, Points Poésie, 2007.

Jean-Luc Despax, *Ossip Mandelstam, Chanter jusqu'au bout*, Aden, 2004.

Nadejda Mandelstam, *Contre tout espoir, Souvenirs* (üç cilt), Rusçadan çeviren: Maya Minoustchine, collection Tel, Gallimard, 2013.

Ossip Mandelstam, *Les Cahiers de Voronej: les dernières poésies* (1935-1937), Rusçadan çeviren: Henri Abril, Éditions Circé, 1999.

Ossip Mandelstam, *Les poèmes de Moscou* (1930-1934), Rusçadan çeviren: Henri Abril, Éditions Circé, 2001.

Ossip Mandelstam, *Le deuxième livre* (1916-1925), Rusçadan çeviren: Henri Abril, Éditions Circé, 2002.

Ossip Mandelstam, *La Pierre: les premières poésies* (1906-1913), Rusçadan çeviren: Henri Abril, Éditions Circé, 2003.

Ossip Mandelstam, *Tristia et autres poèmes*, Rusçadan çeviren: François Kérel, Poésie/Gallimard, 1982.

Ossip Mandelstam, *Voyage en Arménie*, Rusçadan çeviren: André du Bouchet, Mercure de France, 2005.

Ossip Mandelstam, *Nouveaux poèmes*, Rusçadan çeviren: Christiane Pighetti, Allia, 2010.

Marina Tsvetaïeva, *Le ciel brûle*, suivi de *Tentative de jalousie*, Rusçadan çeviren: Pierre Léon & Ève Malleret, Poésie/Gallimard, 2007

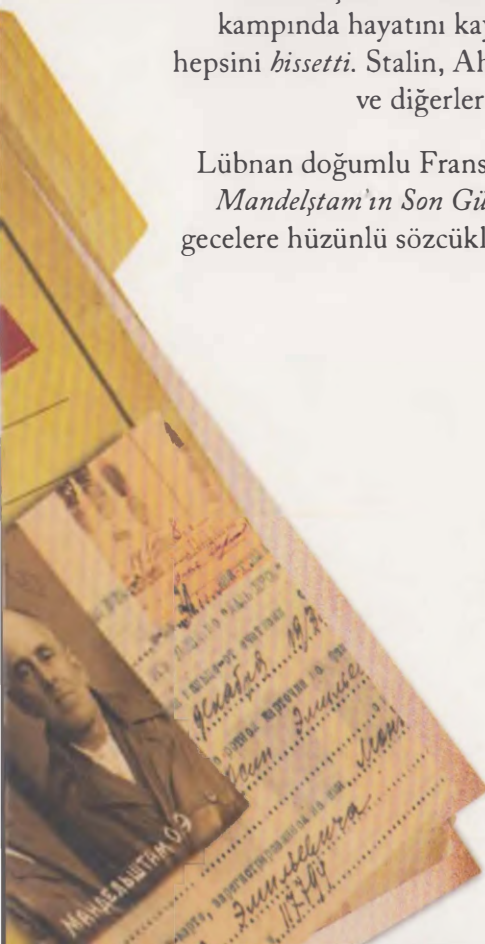
Vénus Khoury-Ghata, *bu kitabın yazılmasında kendisine gerekli kulliyatı sağlayan Murielle Szack'e teşekkür eder.*

“Cesedimi alırsın sadece, senin için yazdığım şiir beni yaşatacak.”

Osip Mandelştam'ın 1933 yılında yayımladığı
Stalin Epigramı şiiri şöyle başlıyordu:
Yaşıyoruz, ama hissetmiyoruz...

Bir şiir bazen insanın hayatını değiştirebilir, hayatla kurduğu toplumsal bağı kesebilir, onu yok oluşturun karanlığında çaresizce tek başına bırakabilir. Osip Mandelştam Vladivostok yakınlarındaki toplama kampında hayatını kaybedene kadar bu duyguların hepsini *hissetti*. Stalin, Ahmatova, Pasternak, Şklovski ve diğerleri de yaşananlara tanıklık etti.

Lübnan doğumlu Fransız şair Vénus Khoury-Ghata *Mandelştam'ın Son Günleri*'nde o soğuk ve karanlık gecelere hüznü sözçükler bırakıyor, tüm şairler için.

ISBN 978-975-08-4831-5

9 789750 848315

12 TL

KDV'den
muafır.